

23-D-775

23-D-775

MERKANTILISMUS

A

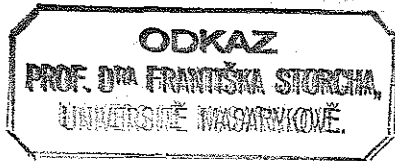
STÁTNÍ PRAXE V RAKOUSKU

ZA LEOPOLDA I.

NAPSAI.

JUC. EM. SCHINDLER.

ZVLÁŠTNÍ OTISK Z »OBZORU NÁRODOHOSPODÁŘSKÉHO«
ROČNÍK IX.

V PRAZE 1904.

Tiskem České grafické akciové společnosti »Unie« v Praze.

STŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
C. inv.: 014044

I.

Zkouáme-li, jakým směrem se brala státní politika hospodářská v Rakousku za Leopolda I. (1654—1705), tedy v době nedlouho po válce třicetileté, uznáme, že tytéž pro dobu tuto i předchozí charakteristické události a směry, které působily i na ostatní státy evropské, účinkovaly stejně i zde, následkem toho, že i celá praxe a politika státní — zvláště hospodářská — stála pod tímž tlakem těchto společných událostí světových a byla i ve vleku týchž společných ideí! To byla t. zv. politika merkantilistická. Vzniknuvši nutností změněných poměrů a podmínek života hospodářského a jsouc i v nauce uznávána, budována a šířena, stala se základní maximou veškerého života hospodářského ve státě, zejména pak hospodářství státního a také ve všech státech s větším, menším úspěchem praktikována byla!

Merkantilismem nazýván býval názor, dle něhož blahobyť země zakládá se na množství drahého kovu v zemi. Podnět k tomuto označení zavdala definice Adama Smitha,*) podle něhož je merkantilistou ten národní hospodář, který za to má, že země slává se bohatou hromaděním zlat. a stříbra. Názor tento vychází z hlediska ryze soukromohospodářského: peněz (t. j. drahého kovu) nabytí jest vždy věcí hlavní, ježto držitel jich za ně snadno dostane vše ostatní, čeho potřebí má. Podotknouti však dlužno, že Smith sám je nemálo vzdálen toho, ztotožňovati merkantilismus takto definovaný s názory spisovatelů — merkantilistů — které s ním ve spojení přivádí. Netvrdí také, že by merkantilismus tvořil zvláštní, formální, soustavnou nauku a také mu nevymezuje snad nějakou určitou časovou platnost.***) Definice jeho však špatně pochopena od následovníků, kteří na merkantilismus pohlíželi jako na skutečnou theorii vědeckou, tvořící samostatnou, zvláštní fási ve vývoji vědy národohospodářské, jejíž základem prý bylo: Drahý kov pokládá se za jediného reprezentanta kapitálu a množství jeho ve státě za jediné a neomylné znamení jeho blahobytu. Tu pak nebylo zajisté věcí těžkou dokazovati bludnost této věty a tím i merkantilismu!***))

*) Autorita Smithova dala merkantilismu i trvale jeho jméno, ačkoli termínu toho užívali již před tím fysiokraté, od nichž jej i Smith přejal.

**) Srv. Bidermann: Über den Merkantilismus. Innsbruck 1870. Str. 4. násl. Adam Smith: Untersuchung über die Natur und die Ursachen des Nat.-Reichthums. Wien 1814. Sv. 2. Str. 230 násl.

***)) Takovou ryze časovou kritiku nám podává ku př. hrabě Jiří Buquoy: »Dies System, vorzüglich durch Colbert in Anregung gebracht, lautet folgendermassen: 1. Der Reichthum der Nation besteht im Gelde, und zwar

Celé nauce liberální, právě tak jako před tím fysiokratům merkantilismus vůbec nebyl vhod ani ne tak pro toto své theoretické přeceňování drahého kovu, jako spíše pro praktické toho důsledky — zejména pro svá zařízení ochranná. Křivda neděla se ostatně jenom merkantilismu — vždyť i List se svým duchaplným národním systemem politické oekonomie zůstal v té době nepochopen a neuznán!

Pozdějším vývojem vědy, zejména zásluhou školy historické, se názory ve prospěch merkantilismu valně změnily. Nyní pohlížíme na merkantilismus podstatně jinak. Nevkládáme do něho, co v něm není, dokonce tedy nechceme jej povýšiti a posuzovati jako skutečnou theorii vědeckou — nedržíme se tudíž ani tak doslovně a houževnatě toho, co merkantilisté do svých knih napsali, jako spíše toho, co je k tomu přimělo a co při tom bylo jich konečným, byť druhdy i neuvědomělým cílem. Vidíme v něm spíše jen časově zbarvenou fási vývoje ne nového, ale také ne ještě zastaralého. Opakujet se počátkem nového věku tentýž proces, jehož jevištěm ve středověku byla města, snažíci se se svým nejbližším okolím utvořiti samostatný, co možná neodvislý celek, jehož by byla vládce — ne-li politicky, tož alespoň hospodářský, — ale nyní na poli daleko větším, na území státu, který se účinkem vývoje hospodářského, právního a kulturního pokládá za jediný a jednotný celek!

Jako ve středověku města, stojí tu nyní vedle sebe a proti sobě státy. Proces ten pak věru není ještě ukončen — opakujet se před naším zrakem — jednak na basi dřívější, t. j. území státním (Uhry, Mexiko, Japan), ale i na podkladě novém, národním či raději národnostním (moderní hesla: Svůj k svému, Deutsche kauft nur bei Deutschen!), zejména u národů, jichž národní hospodářství není »národním« v technickém slova smyslu. Směr zůstává stále týž, jenom že halí se pokaždé v jinou formu, potřebám, názorům a vkusu doby přiměřenější či lépe hovíci.*)

Jedna pak část tohoto hnutí a sice ona, která časově a příčinně souvisí s přechodem uzavřeného hospodářství městského v hospodářství národní, s intenzivnější dělbou práce, národní i světovou, s počátky velkopřemyslu, s objevením zemí zámořských i těžením z nich, jakož i s vytvořením jednotných státních celků — nazvána jest právě merkantilismem, a pokud se nám jeví ve spisech, naukou merkantilistickou.

Postupovalo pak celé hnutí v nauce i praxi od států hospodářsky i kulturně vyspělejších ke státům méně pokročilým.

in Gold und Silber... »Was das Mercantilsystem selbst anbelangt, so erhellet dessen Unrichtigkeit daraus, dass die Grundbehauptung sub 1 falsch ist.« G. von Buquoy: Die Theorie der Nationalwirtschaft. Leipzig 1815. Str. 293 násl.

*) Srv. Schmoller: Studien über die wirtschaftliche Politik Friedrichs des Grossen. (Jahrb. f. Gesetzgeb., Verw. u. Volksw. 1884.) Oncken: Geschichte der Nationalökonomie. Leipzig 1902. I. díl.

Co se obsahu merkantilismu týče, nutno předem říci, že přeceňování drahého kovu tu skutečně jest. Samy poměry, zdá se, k tomu vedly. Roscher*) vykládá toto přeceňování drahého kovu, t. j. peněz, z přeceňování spotřeby, či spíše stránky oběhové (»Überschätzung der Consumption, oder vielmehr der Verkehrsseite«), jež jest přirozeným, když byl právě učiněn první krok od naivního názoru na jednotlivé statky a produkci statků ku pojetí hospodářství národního v celku, ježto peníze jsou mu »Verkehrswerkzeug *zár' éξοχήν*«. Podobně Grunzel**) vysvětluje řečené přeceňování peněz tím, že peníze, jsouce representantem hodnoty směnné v obchodu mezinárodním, nabývají tím větší ceny, čím více těžisko hospodářské činnosti státu se kloní k tomuto obchodu.

Můžeme tedy souditi asi takto: Zvýšený blahobyť a bohatství státu, ať už způsobený obchodem, průmyslem nebo jinak (vykořisťování nově objevených zemí zámořských), měl nevyhnutelně za následek i rozmnožení prostředků oběžných — tedy peněz, t. j. drahého kovu. Od tohoto rozmnožení peněz jakožto zjevné, viditelné, tak říkajíc, hmatatelné známky zvýšeného blahobytu jest pak jen jediný krok — ovšem že chybný — ku pojetí peněz jakožto části základu tohoto blahobytu. Chyba tato se v theorii skutečně stala, t. j. jednotlivé poznatky celkem správné, cestou empirickou vyzískané, korunovány od theorie maximou nesprávnou či spíše přesazenou na základ nepravý. Běží tu spíše tedy jen o chybu formální, pro kterou celek po tom, co dříve řečeno, odsouditi je bezdůvodno.

Ovšem je však možno i z tohoto základu dovoditi poznatky výše zmíněné. A tak můžeme si i my vykonstruovati jakýsi stilisovaný obraz merkantilismu, byť jenom za tím účelem, abychom nabyli přehledu jeho praktických snah. Jenom si budme vědomi, že ve formě a důslednosti takové ve své době nikdy všeobecné platnosti neměl, nýbrž že spisy merkantilistů, jsouce spíše jenom snůškou jednotlivých návrhů praktických, dle konkrétních poměrů a potřeb různých států upravených, se od sebe liší v mnohém a podstatně.***) Tedy: Drahého kovu, integrující to části základu všeho blahobytu ve státě, dlužno nejen jak možná nejvíce získati (dolováním, aktivním obchodem s cizinou), ale i udržeti (zamezením obchodu passivního). K tomu konci sluší především podporovati průmyslovou výrobu domácí:

1. aby mohla vyráběti i pro vývoz,
2. aby byla s to, vyhověti cele potřebě domácí.

Za dosažením tohoto dvojího cíle je třeba, aby domácí industrie

*) Roscher: Österreichische Nationalökonomie unter Leopold I. (Hildebrands Jahrb. 1864.) Str. 44.

**) Grunzel: Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz. Leipzig 1895. Str. 2. násl.

***) Oncken. Str. 247.

a) měla dostatek surovin po ruce (zákaz jich vývozu),

b) mohla vyráběti levně při hojné nabídce pracovních sil a laciné míře životní (úřední taxy, zamezení předkupu, zákazy vývozu, zejména produktů zemědělských),

c) nebyla ve svém rozvoji zdržována (zejména odpor proti cechům),

d) naopak, aby ten rozvoj byl vyvoláván, podporován a veden přímou nebo nepřímou ingerencí státní (různé ústavy státní, privilegia atd.),

e) i aby byl podporován sám odbyt, zvláště do ciziny (války a smlouvy obchodní, kolonie, podniky plavební a j.).

Abý také domácí spotřeba byla co největší, jest žádoucí hojnost obyvatelstva, kterýžto požadavek spolu vyplývá z dobrých podmínek produkce.

Na první pohled vidíme, že cílem je tu způsobiti a trvale udržeti aktivní zahraniční bilanci platební, která tehdy daleko více než dnes byla pouhou bilancí obchodní,*^{*)} zakládala se za nedostatečného vývinu obligací skripturních i umístování kapitálů v cizině celkem jen na rozdíl mezi vývozem a dovozem zboží. V tomto směru (ovšem se zřetelem na konkrétní poměry) hospodářskou svoji politiku zaříditi, bylo pro stát té doby železnou nutností.**^{*)} Kromě vlastních důvodů vnitřních — změněných podmínek hospodářství veřejného i soukromého — rozhodovaly tu ještě momenty jiné, zejména finanční a mezinárodní. Stát tehdejší, absolutisticky spravovaný, potřeboval pro svou existenci daleko větších příjmů než feudální stát středověký, příjmy ty pak přirozeně získány býti mohly jedině ve státě bohatém a lidnatém. I momenty mezinárodní nutily přímo všechny státy usilovati o emancipaci hospodářskou — neboť nyní přestala idea náboženská býti pružinou historie a na její místo nastupují snahy hospodářské. Války náboženské ustupují válkám hospodářským. Nový, nesmírný obzor otvírá se zejména objevením zemí zámořských, slibujících svým bohatstvím stonásobnou odměnu silným a schopným a tak spolu zkázou hrozících slabým a nepřipraveným. Prospěch jednoho jest zároveň škodou druhého — tak hlásala neomaleně tehdejší politika.

Poněvadž tyto nové směry spadají časově nejen s vytvářením se jednotných států a se vzrůstem úkolů a působnosti jich i na poli hospodářském, nýbrž i se změnou theoretických i praktických názorů o držitelích moci ve státě, vysvětluje se, proč pojednou zeměpán, t. j. vláda tak silně jest zabráná tímto oborem, působnosti

^{)} Ačkoli bilance obchodní již dříve byla známa, její trvalé pojmenování vyskytuje se počátkem století 17. v literatuře anglické. Jest pak bilance obchodní t. j. rozdíl mezi vývozem a dovozem zboží, toliko větší neb menší složkou celkové zahraniční bilance platební, t. j. rozdílu mezi všemi platy, z jednoho státu do veškeré ostatní ciziny a naopak jdoucimi.

**^{*)} V Polsku se to nezdařilo. Srv. Marchlewski: Der Physiokratismus in Polen. Zürich 1897. Str. 64 násl.

státu dřívějšího tak vzdáleném, že se k ní obrací všecka iniciativa a že odtud se všecka spása očekává!

II.

To také byly důvody, pro které byl merkantilismus přijat za »Staatsraison« i v Rakousku. Ku pravému pochopení a kritickému ocenění hospodářské politiky tehdejší i mužů ji zastupujících je předem třeba uvědomiti si tehdejší stav celého státu, a to jak vnitřní, tak i v postavení mezinárodním.

Pokud se týče vnitřního stavu říše, zajímá nás nejpředněji její stav finanční, zejména úprava daní a cel.

Hospodářský úpadek tehdejšího Rakouska*) byl jednak již před válkou 30letou způsoben zánikem starých cest obchodních,**^{*)} jednak byl všeobecným neblahým následkem války 30leté, jaký i v Německu vůbec se jevil, v Rakousku ještě zosířen přísně prováděnou protireformací, která celá druhdy kvetoucí odvětví průmyslová zničila. Úpadek ten v historii všeobecné i partikulární s dostatek vypsán, ač právě tu methodického bádání národohospodářského se nedostává.**^{*)} Přírozeno, že tento úpadek blahobytu i hrozné vyhlídání země †[†]) nepříznivě působilo na příjmy daňové, kdežto stále války s Turky a Francouzi vyžadovaly větších a větších nákladů. Nejenom však nepostačovaly prameny daní těmto zvýšeným požadavkům, nýbrž i celá správa daňová byla vysoce nedokonalá. Zjev, který ostatně i jinde nacházíme a k němuž sama doba nám podává výklad — neboť tu splývají živly středověké a moderní, ježto vedle konkrétních autorit, ze starého ústrojí státního vyrostlých, uplatňuje se živý, energický protitlak moderního pojmání státu. ††^{††}) Scházela také základní podmínka řádného systému daňového — nebylo spolehlivých dat ani o množství obyvatelstva, ani o rozdělení majetkovém, ani o individuální spotřebě. A tak celý systém hospodářství státního, hlavně co se stránky příjmové týče, byl tak rozsáhlý a různorodý, že trefně podotýká Mensi, †††^{†††}) že úplný přehled již v té době byl by stěží býval možným.

Skládaly se pak příjmy státní:

^{)} Budiž dovoleno pro stručnost užívatí názvu toho.

**^{*)} Úpadek Benátek, zánik značného druhdy obchodu průvozního.

***^{*)} Srv. Rezek: Dějiny Čech a Moravy nové doby. Díl I. Str. 49 násl. Krones: Grundriss der öst. Geschichte, Wien 1882; kde zejména hojná literatura na přísl. místech uvedena.

†[†]) Tak ku př. klesl počet obyvatelstva v Čechách s 3 mil. na 780.000. Markantními doklady jsou i dějiny jednotlivých měst, tak na př. Prahy, Liberce a Jihlavy.

††^{††}) Wolf: Die Hofkammer unter Kaiser Leopold I. Sitz.-ber. der Wiener Akademie. Hist.-phil. Cl. XI. 1853. Str. 441.

†††^{†††}) Mensi: Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740, Wien 1890. Str. 9.

1. z příspěvků zemí či spíše stavů jejich, řádných i mimořádných, hlavně k udržování vojska určených. Základem jich byla daň pozemková;

2. z daní nepřímých;

3. z výnosu statků státních;

4. z t. zv. kasualit, kterýmžto názvem se zahrnují rozličné příjmy mimořádné.

Příspěvky stavovské byly v té době ještě každoročně od stavů povolovány z valné části na jich libovůli závisíce. Statky státní, z nichž ostatně mnoho v té době prodáno neb zastaveno, pozbývaly vzhledem k vzrůstajícím potřebám státu vůbec důležitosti. Zbývalo tedy na uhrazení potřeb těch jedině široké pole daní nepřímých, zvláště spotřebních, nad to ještě ne tak značnou měrou na stavech závislých a všechno obyvatelstvo postihujících. A sahalo se k nim jako k »Extraordinari Hülf-Mitteln« velice často. Při tom ovšem ani tu o nějakém systému řeči býti nemůže. Daně takové se pravidelně zaváděly toliko prozatímně, ku př. na 3 leta, po tom se třeba i prodlužovaly, v praxi však patrně často ani neprováděly, i byly novými přísnějšími patenty obnovovány, nebo zase na remonstrace stavů, měst, cechů, jimi zvláště postižených, měněny anebo jinak nahrazovány. I místní jich platnost byla různá; některé vztahovaly se na všechny »země dědičné«, některé na jedinou zemi, jiné konečně na jediné místo (ku př. Vídeň), majíce tu již v sobě částečně snad i funkci cla.

Abychom si mohli utvořit přibližný obraz takového hospodářství, stačí věděti, nač na všechno jediné za vlády Leopolda I. t. zv. »Aufschlag« byl uvalen. Jsou to pak v pořadí C. A.*): dřevěný olej, vosk, pivo, železo, karty, maso, obilí, mouka, chléb, kůže, kočáry (»auf die Lehen-Wägen, Schese und Kalessen«), papír, komíny (»auf Rauchfäng oder Camin«), potřeby hrací (»auf allerhand Spiel-Arth, Tisch und Taffeln«), dobytek, konečně na různé potraviny (»allerhand Victualien«). Jako takové uvádí patent »marinirte Fisch, Sardellen, Parmasan Käs und allerhand wälsch Wein. Item auf Prücken, Lemoni, Tartuffen, Austern und Muscherln«.

Zajisté, že tu vynalézavost finančníků tehdejších překonávala samu sebe a nebude nám divno, když Schröder se o kamerálistech takových nehrubě pochvalně zmiňuje »die, wie die wilden Schweine die Wurtzeln der Kräuter aus den Gärten unter den Erden suchen und alles umwühlen, und zum künftigen Gebrauch die Gärten ungestellt und verderblich machen. Also werden die Länder dergestalt zugerichtet, dass es mit ihnen heisset, wie dort stehet: Nec Regem in ea provincia esse expedit, nec privatum.«**)

*) Guarient: Codex Austriacus. Wien 1704. Dfl I., II., III.

***) Wilhelm Schröder: Fürstliche Schatz- und Rent-Kammer. Leipzig, 16c6, Str. 52.

Následky takového nerozvázného a nedůsledného »systemu« daňového jsou na jevě.*)

V patentu jednom sice stojí, »dass alle mögliche Bestreitungsmittel, sonderlich aber diejenige, welche den armen Mann wenig oder gar nicht betreffen, angesucht werden müssen**), skutečně ale, jako všude jinde, bralo se tam, kde se dal očekávatí výsledek a nebylo se co obávatí odporu. A tak vidíme největší část tíhy daňové spočívatí na lidu selském i městském, z nichž onen ještě nad to jediný nesl celou daň pozemkovou.

Některé z těchto daní spotřebních objevují se nám ve formě t. zv. appalta, — byl totiž výnos jich zadáván jednotlivcům za pacht nebo na jinaké ujednání. Tak ku př. appalto na karty (Kartenappalto,**), na tabák (»Tobackappalto«†), dokonce i »Larvenappalto††) Appalta taková obsahovala také pravidelně privilegia privativa na výrobu, resp. výhradný dovoz toho kterého předmětu. Do téže doby spadají také neurovnané počátky monopolů státních — na sůl, sanjtr, tabák,†††) kolků, »Neue eingerichtet-gestämpelte Papier-Ordnung«,¹⁾ i loterie objevuje se na obzoru »Glückshafen zur Aufrichtung eines Feld- oder Soldaten-Spitals (r. 1696),²⁾ a jiná z r. 1704, při této zřejmě se proklubává i snaha peněz z ciziny získati. Stojí doslovně v patentu ji ohlašujícím, že otevřena jest »nejenom našim věrným vasallům a poddaným, ale i jiným cizozemským osobám.«³⁾

Ale ani to všechno nestačilo na uhrazení nákladů válečných »nervus belli« scházal »bey diesen feindlichen Unternehmen, der Cron Frankreich sambt dessen allirten«. Zavádí se proto daň z hlavy

*) Ovšem poměry podobné byly i jinde, tak i v samé Francii, ač právě tam pod Colbertem mnoho napraveno. Trefně charakterisuje hospodářství takové Clément pojednává o »affaires extraordinaires«. — »Ces déplorables moyens, inventés pour fournir aux dépenses de la guerre, — —. C'était si aisé. Le contrôleur général, un traitant plus ou moins ingénieux, un intendant de province bien aise de faire sa cour, avisait une matière imposable, a laquelle on n'avait pas encore songé. L'affaire était mise aux enchères, adjudgée au plus offrant, et immédiatement exploitée. Le Trésor n'avait plus qu'à recevoir.« Clément: Histoire de Colbert. Paris 1874. Str. 195.

**) C. A. I. 109.

***) C. A. I. 84.

†) C. A. II. 337.

††) C. A. I. 758.

†††) C. A. III. 439. (R. 1701.)

¹⁾ C. A. II. 119; III. 234.

²⁾ Srv. Plencker: Die Entwicklung der indirecten Abgaben in Österreich. Öst. Revue 1863.

³⁾ C. A. I. 442. Srv. Sieghart: Die öffentl. Glücksspiele (Wien 1899).

⁴⁾ C. A. III. 461.

(r. 1691),*) podrobeno jí všechno obyvatelstvo, ba i klerus! Konečně daň ze jmění (r. 1702,**) již podrobeni všichni »ausser der arme Bauersmann«. Obě daně jako prostředky mimořádné, ježto »der getreuen Erb-Königreiche und Lande ordinari Bewilligungen bey weitem nicht erckläcklich«.

Ukazuje-li se výrok Mensi-ho o správě daňové po tom, co zde řečeno bylo, býti oprávněným, tím spíše můžeme ho užiti o správě celní. Zařízení cel v Rakousku té doby úplně ještě hovělo středověkým názorům o povaze a úkolu cla — jakožto náhrady za prokázané služby, za upotřebení přístavů, cest, mostů, za poskytnuti ochrany atd. Proto ani jednotlivé země samy pro sebe, tím méně pak všechny dohromady, netvořily uzavřené území celní, nýbrž cla vybírána na různých místech na hranicích i uvnitř země, hlavně na důležitějších cestách a řekách, také i jakožto cla průvozní. Nebylo tedy rozdílu — alespoň zevně — mezi clem a mýtem i některými formami daní spotřebních. Nad to ještě prostoupena cla státní, z nichž mnohá ostatně zastavena nebo pronajata, dávkami a privilegii městskými i právy soukromými.***) Celnictví té doby jeví se nám tudíž jako beztvárná směs, kde o nějaké soustavě ani řeči býti nemůže!†)

Za takových poměrů není divu, že finance státní nalézaly se ve stavu přezalostném. Sama organisace úřadů nebyla o nic lepší. Vrcholem byla tu těžkopádná komora dvorská ve Vídni a pak ještě 20 samostatných pokladen státních, 25.000 úředníků komorních, u nichž nedostatek intelligence, pochopení a dobré vůle, však též platy nepoměrně nízké, nesrovnalé s všeobecným stoupnutím cen — a tak i defraudace na denním pořádku. Nadarmo podává tu hrabě Jörger návrhy na reorganisaci financí státních. Vyražen jenom klín klínem. Půjčky státní na konci 17. stol. se uzavíraly na 12 až 20, ano až 30% ††) Přirouzeno, že hospodářství takové†††) skončilo

*) C. A. III. 367, 375.

**) C. A. II. 368.

***) Tak povolovány exempce z cel vůbec, ku př. řádu Tovaryšstva Ježíšova (C. A. III. 200). Soukromých mýt bylo jenom v Dolních Rakousích 77 (C. A. III. 2.).

†) Celou řadu celních či mýtních řádů obsahuje třetí svazek C. A., z nichž nejobtější: »Der Kayserl. Haupt- und Residentz-Stadt Wien Mauth. Vectigal z r. 1644 — obsahuje 33 stránek folia (C. A. III. 109—139). Potom »Mauth-ordnung, wie bey Unserer kayserlichen Haupt-Mauth zu Wien, wie auch zu Lintz und Crems, die Zoll- und Mauth-gebür — von allen dahin kommanden Handels-Waaren eingefordert und bezahlt werden sollen« z r. 1675 čítá 17 stránek fol. (C. A. III. 202—220.). V Čechách udává Příbram (Das böhmische Commerzcollegium Prag 1898. Str. 37.) počet mýt v době té na 700.

††) Bankéřem vlády byly židovské domy bankovní Oppenheimer a Wertheimber ve Vídni. O tom, v jak úzkých stycích byly s vládou, svědčí i ta okolnost, že, ač židé z Dol. Rakous vypuzeni (r. 1669), domy ony i příslušníci jich zůstali vyjmuti. Srv. C. A. I. 562.

†††) Konečně to vláda i sama uznala: »sondern auch unsere getreue Landsassen und Unterthanen durch viljährige schwäre Contributionen in solche Enge gedigen, dass von diesen ausser gewöhnlichen, jedoch hart erschwinglichen Anlagen, ein mehrers nicht zu hoffen, noch zu gewarten« C. A. II. 299.

na sklonku vlády Leopoldovy téměř úplným bankrotem státním, jenž na venek označen založením, a také i b.zkým pádem oněch tří různých pokusů na poli bankovním, jež obecně známy jsou pode jménem »Wiener Stadtbank.«*)

Obrátíme-li se nyní k mezinárodnímu postavení říše, vidíme, že není o nic lepší. Vidíme Rakousko vyssáté, nepevné uvnitř, stěží schopné brániti se Francii z jedné, Turkům z druhé strany. Zvlášť pak to byla Francie, sjednocená, bohatá, geniálně ovládaná, stojící tehdy na vrchole moci a slávy, jež svým usilováním o hegemonii světovou existenci Rakouska ohrožovala. Aut coronam, aut mortem! — bylo také devisou Leopoldovou; vskutku nešlo tu jen o korunu říšskou, ale o samou existenci státu, v boji s takovým nepřítelem, jakým byla tehdy Francie, užívající bezohledně své obrovské převahy kapitálové, průmyslové, obchodní i kulturní, aby udusila každé hnutí jí nepřátelské.***) A k tomu ještě co ochotných obdivovatelů Francie měla! Vzpomeňme jen, jaký vliv vykonávala svojí řečí, na výši klassické vospělosti a dokonalosti stojící, svým krojem, mravem — celou tu přitažlivost »siècle de Louis XIV.« na celou střední Evropu, stojící v hlubokém úpadku kultury a blahobytu, válkou 30letou způsobeném. Nezapomeňme, že celý život veřejný i soukromý od knížat až k lidu zejména v Německu byl prosáklý tímto vlivem francouzským.***) Ovšem, těžko dnes představit si národ německý zaražený ve svém vývoji, nesmělý, nepodnikavý, utápěný tímto podmaňujícím i demoralisujícím vlivem!

Poměry takové, které nejlépe osvětlují slova Leibnizova: »Quid enim aliud expectes a Germano, cui nationi inter animi dotes sola laboriositas relicta est?†) Ale nastává proti tomu reakce. Vzniká celá literatura, která vedle emancipace národní††) hlásá emancipaci hospodářskou. Odtud ta řada všelikých spisků, traktátů »Bedencken« i satyr †††) většinou anonymních, ve kterých

*) Srv. Bidermann: Die Wiener Stadtbank. Archiv f. Kunde öst. Geschichtsquellen. Wien 1859.

**) Die List der Franzosen hat fast alles in solche Zerrüstung gebracht, dass man sein Datum auf Niemand, als Gott und sich selbst setzen muss. (Hornick).

***) Ja uns Teutschen ist schier kein Kleid mehr recht, wann est nicht aus Frankreich kombt. Commercien-Tractat. Z Hornicka, Österreich über alles. Str. 110.

†) Roscher: Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland. München, 1874. Str. 208. —

††) Mezi Němci byl úpadek samého uvědomění národního takový, že psány i knihy, mající jedině za účel dokázati národu německému jeho sílu, připamatovati mu jeho minulost i zastati se jeho jazyka. Příkladem tohoto směru jest na půdě rakouské »Ehrenruff Teutschlands« od jesuity Wagnera z Wagenfelsu, kde jedná ku př. »Von Städten und Gebäuden in Deutschland« (3. kap.), »von der Mänge der Teutschen und ihrer Sprach« (4. kap.), »von teutschen Sitten und Verstand« (5. kap.), »vom teutschen Reichthum« (6. kap.).

†††) »Diener tragen insgemein ihrer Herren Liverey, Soll's denn sein, dass Frankreich Herr, Deutschland aber Diener sei? Freies Deutschland, schäm dich doch dieser schnöden Knechtereie!« (Logau, Deutsche Sinngedichte.)

Bidermann: Deutschlands geistige, sittliche und gesellige Zustände im 18. Jahrh. Leipzig, 1854—80. Sv. Str. II. 50.

Srv. i Roscher, Gesch. d. Nat.-Ok.

vykládá se prostonárodně příčina zla, úpadku hospodářského, tepe se opičení a náklonnost vrstevníků po řeči, mravu, kroji a zboží cizím,*) navrhuje se prostředky ochrany i odvety poukazováním na jiné země pokročilejší, především ovšem na Francii.**)

A právě s proudem tohoto praktického, živoucího hnutí jdou (jak i z citovaných ukázek vidno) mladší národohospodáři té doby, na rozdíl od předchůdců svých, více »vědou« se obírajících. Splývají tedy v jedno snahy národní, politické i hospodářské. Tento moment národní neschází ani v Rakousku — ovšem pak že jest za poměrů tehdejších německý.***)

A do tohoto věení spadají počátky merkantilistické politiky rakouské. Také zde jest to hnutí literární, které předchází, pobízí, upravuje půdu pro praktické snahy hospodářské. Spisy merkantilistů rakouských i historie merkantilismu rakouského v té době jsou nám toho zřejmým důkazem.

III.

Za poměrů tuto vylíčených vyvíjela se větev merkantilistů rakouských, s potřebami domácími účtující. Právem nazývá je Roscher pokrokovými. Stáli pak na jedné půdě s německými, a proto i Roscher pojímá je jako jeden ze směrů merkantilismu německého, jež dělí na:

- a) směr ryze vědecký (Samuel Puffendorf, Heřman Cornring),
- b) směr praktickokonservativní (Vít Ludvík Seckendorff),
- c) směr praktickopokrokový, jež právem také možno nazvat rakouským, neboť představitelé jeho Becher, Hornick a Schröder působili a cílem svým toto označení ospravedlňují.†)

Jan Joachim Becher nar. r. 1625 (dle vlastního nesprávného udání r. 1635) ve Špyru. Byl doktorem medicíny, kromě toho zabýval se ještě matematikou, fyzikou, theologií, lingvistikou,

*) »Teutschland hat zu seinem Schaden,
O der grossen Raserey!
Frembde Kauffleut eingeladen,
Dass es ja bald geldarm sey.
Frembde Waaren, welche leider!
Bringen nichts als frembde Kleider,
Machen unsere Teutsche Welt
Reich an Hoffart, arm an Geld«.
Commercientractat. Z Hornicka. Str. 144.

**) Und wollte Gott, wir liessen die Französische allgemeine Landsoeconomie in etlichen Stücken der Unserigen ein gutes Vorbild seyn.« (Hornick Str. 155.)

***) Výše zmíněný autor »Ehrenruffu,« potomní historiograf Polsky, zřejmě to vyslovuje: »Und obwolten zwar die alten Böhmen, so dieses herrliche Land zum erstenmal bezogen, uhrsprünglich keine Teutsche gewesen, so seynd doch diese ihre nachkommenn für rechte Teutsche, und demnoch ihr Vaterland für ein Theil Teutschlands gar billich zu halten«. W. v. W.: Ehrenruff Teutschlands. Wien 1691. Str. 45.

†) Rozdělení zajisté případnější než třídění na skupinu katolickou a protestantskou.

právnictvím, kameralistikou i chemií, již také první své spisy věnoval. Byl svého času osobním lékařem kurfiřta arcibiskupa mohučského Jana Filipa Schönborna, kde asi jeho činnost národohospodářská započala. R. 1664 vidíme jej u dvora kurfiřta falckého, na to téhož roku ještě u dvora bavorského. Na obou místech zabývá se zaváděním manufaktur (zvláště hedvábnictví); 18. června 1664 podává »unvorgreiffliches Bedencken wegen Auffnehmen der Commerciansachen« v Bavořích. Na to pokouší se zejména o zřízení společnosti (»kompanie«) hedvábnické. Za tou příčinou vyjednává v lednu r. 1666 ve Vídni a v únoru téhož roku jmenován radou v kolegiu komerčním,*) právě tam zřízeném. Od té doby působí v Rakousku a spojeno jest s jeho jménem vše, co státem v ten čas na poli hospodářském podnikáno. Upadnuv r. 1676 v nemilost, odešel do Holandska, později do Londýna, kdež r. 1683 zopomenut zemřel.

Hlavní své národohospodářské dílo »Politische Discurs von den eigentlichen Ursachen des Auff- und Abnehmens der Städt, Länder und Republicken« vydal r. 1667, na to značně rozšířené podruhé r. 1673.***) V části theoretické pojednává o státě »Civil Societät«, který definuje »dass sie sey eine volckreiche nahrhaffte Gemeinde«, o vládě »o formě vlády neb o těch, kteří vládnou, a kteří jim v tom assistují« a o poddaných »o materii státu, t. j. o těch, kteří ovládnáni jsou«. K tomu připojuje »některá akta, jež předcházející dva díly prakticky vykládají,« obsáhla to snůšku vlastních relací, kalkulací, kontraktů i listin, týkajících se komercii bavorských, rakouských i podniků koloniálních. Z ostatních jeho spisů důležitý jsou pro nás ještě »Närrische Weisheit und weise Narrheit« z r. 1682 a »Psychosophia oder Seelenweisheit«, zejména změnou názorů na sklonku života Bechrova zajímavá. Mimo to měl v úmyslu napsati knihu speciálně poměry rakouskými se obírající: »Interesse der kayserlichen Erblanden«, »aus welchen dann die Feinde Euer Kayserlichen Majestät dero grossen Reichthumb, Gewalt und Macht ersehen.« (Pol. Disc. Str. 867.)

Filip Vilém Hornick,***) nar. r. 1638 v Mohuči, studoval práva; švakrem svým Bechrem získán pro idee a plány národohospodářské. Asi od r. 1690 stojí ve službách knížete biskupa pavojského, kardinála Lamberga. Zemřel ve Vídni nejspíše r. 1713. Hlavní svoje dílo »Österreich über alles, wann es nur will«, »t. j. dobře míněný návrh, jak pomoci rádně zřízené ekonomie zemské by bylo lze císařské země dědičné v krátce nade všechny ostatní státy evropské povznést a na ostatních — více než mnohý z nich by to mohl — nezávislými učiniti«, vydal po-

*) Nejspíše vlivem františkána potomního biskupa Křištofa Rojasa, osoby to v různých podnicích hospodářských té doby často uváděné.

**) Z tohoto vydání i citováno.

***) Také Horneck, Hörnigt, Hörnegk. Srv. Inama-Sternegg: Ueber Philipp Wilhelm von Hornick, Jahrb. f. Nat. u. Stat. N. F. II., 1881. Str. 191.

prvé r. 1684. Jak nízev sám ukazuje, jest to kniha časová a praktická, výhradně domácích poměrů se týkající. Snaží se tu dokázati, že Rakousko za správné politiky hospodářské na základě svých přirozených výhod by musilo předčiti všechny státy ostatní. K tomu cíli doporučuje a pojednává o provedení svých pravidel národohospodářských («Neun Lands-Oeconomische Haupt-Regula»), v obvyklém duchu merkantilistickém sosenovaných. Nejsou prý však »invenčí spekulativního ducha. Sama přirozenost věcí je podává, rozum je potvrzuje, a na všech místech, kde bohatství kvetou, jsou všechna anebo z části prováděna.« Knížka vyšla téhož roku ještě jednou, na to pak celkem ještě jedenáctkrát; naposled r. 1784 pod názvem: »Bemerkungen über öst. Staatsökonomie.«*) Dílo Hornickovo pokládáno zpočátku mylně za práci Bechrova (Interesse der kays. Erblanden).

Vilém svobodný pán Schröder vstoupil r. 1674 do služeb rakouských (podal tu dobrozdání »Wie die Commercielen befestigt, erspriesslich erweitert und in specie zu dero kaiserlichen Cameralnutzen eingerichtet werden möchten«). Po Bechrovi stal se potom ředitelem domu manufakturního na Taboru ve Vídni, na to radou komory dvorské. Tak zemřel r. 1689 ve Spišii v Uhrách. Dílo jeho »Fürstliche Schatz- und Rent-Cammer« vyšlo r. 1686.***) Jest to spis ryze kameralistický, vychází ze základu, že zeměpán je mocný a bohatý, má-li bohaté poddané. Mimo to měl v úmyslu vypsati, proč komercia v Rakousku neprospívají pod názvem: »Österreichs entdeckte Wunden«.

Roscherova klasifikace merkantilistů rakouských nám povídá vše. Praktický a pokrokový směr jeví se i v theoretických částech jich děl, ačkoli jinak nalézáme u nich pěkné i špatné stránky merkantilismu vůbec. Po té stránce provedl jich rozbor a kritiku Roscher.***) Pro nás, kteří hodláme zabývatí se skutečnými výsledky merkantilismu rakouského, stačí prostě na to poukázati, ač nelze upříti, že právě v tomto směru se nám naskytuje množství otázek vysoce zajímavých. Nalézáme u nich kromě správného pojetí kapitálu (Hornick) přečehování peněz, přečehování oběhu i spotřeby. Zajímavý jsou náhledy jich o dělbě práce, o úvěru, o distribuci kapitálové i důchodové, o významu práce strojové, o úkolech obce, státu i vlády, jich různici se mínění o nádheře atd., dokonce probleskují i myšlenky, které svým rázem spíše zdají se náležeti do doby o sto let pozdější. (Becher.)

Merkantilistou v běžném slova smyslu je zajisté největším Hornick. Vyslovuje dokonce, že na drahé kovy dolovati se má nejen tehdy, když náklad i zisk se kryjí, ale i když náklad zisk

*) Citováno z vydání z r. 1719.

***) Citováno z tohoto vydání.

****) Roscher: Öst. Nationalökonomie unter Leopold I. Srv. také: Erdberg-Krzeniewski: Johann Joachim Becher, Beitrag zur Gesch. der Nationalökonomie. Halle, 1896.

převyšuje.*) Podobně tvrdí, že prospěšnější jest kupovati dražší zboží domácí než lacinější cizí.***) Stát představuje si jako »bohatého muže, jenž své peníze chová ve více měšcích. Vezme-li z jednoho něco a přidá druhému, nebude proto chudším, neboť bude-li jeden měšec lehčím, bude druhý tím těžším. On ale jest pánem jak toho, tak onoho.«***) Naopak ale »was einmal hinaus kommt, dass ist und bleibt draussen«.

Na bilanci platební hlavně důraz klade Schröder, jenž všechny její složky vypočítati se snaží.†) Dokazuje zejména neproveditelnost i nesprávnost zákazu vývozu peněz, opakuje Munovo přirovnání peněz ku setbě, kterou rolník na jaře vysévá, aby na podzim mnohonásobnou odměnu sklídlil.

Podstatný rozdíl vidíme mezi Bechrem s jedné a Hornickem, zvláště pak Schrödrem s druhé strany v názorech politických. Kdežto Becher jest rozhodným demokratem, za nejlepší formu vládní pokládá formu jakési konstituční monarchie, jsou druzí dva zastanci úplného absolutismu, od něhož jedině nápravu očekávají.††)

Přes to však imponují nám, kteří sledujeme praktickou stránku merkantilismu, jeho zástupci rakouští »lidovým« (alespoň

*) »Ich hielte, dass nicht nur diejenigen Ertz zu bauen, deren Ausbeute die Unkosten übertrifft, sondern auch, wo Kosten und Nutzen gleich aufgehet.« »Ja ich erachte, die Bergwercke seyen zu bauen, wo die Unkosten noch eins so hoch als die Aussbeute fallen.« Neboť: »dass Aufgewendete bleibt im Lande.« (Öst. u. A. Str. 253.) Ovšem, dolování takové musí prý podnikati sám stát — neboť, jak tím i Hornick uznává — soukromý podnikatel by se stěží našel!

***) Für eine Waare zwey Thaler geben, die im Lande bleiben, als nur einen, der aber hinaus gehet. (Str. 46.)

****) (Str. 181.) Přirovnání to není však originelním. Obměnu jeho nalézáme již před tím: »On dit que l'un se perd jamais, que l'autre n'y gagne. Cela est vray, et se connoist mieux en matière de trafic, qu'en toute autre chose. Je diray pourtant, qu'en celui qui se fait de citoyen à citoyen il n'y va de nulle perte pour le public. C'est, à son regard, comme si l'on tenoit deux vases en ses deux mains et que l'on versast la liqueur de l'un à l'autre. Il n'est pas ainsi des marchands et facteurs estrangers.« Antoyne de Montchrétien: Traicté de l'oeconomie politique (1615). Paris, 1889. Str. 161. Totéž ještě názorněji vysvětluje Schröder (Fürstl. Schatz K. Str. 153): měl-li by někdo šat ozdobený perlami v ceně 10.000 zl. a ustrihne-li několik perel s rukávů a přišije na kalhoty, cena jejich se tím nemění. Vesměs variace merkantilistického počeňování obchodu vnitrozemského.

†) Tvrdí: »dass nicht die Ein- und Ausfuhr des Geldes, sondern die Balancierung der Commercielen gegen einander den Reichthum oder Armuth des Landes verursachen.« (Str. 268.)

††) »Von dem Fürsten unserer Volcks muss uns das Heyl herkomenn, die Gemeinde kann ohne ihn wenig hinzuthun.« (Ö. u. A. Str. 126.) Názor ten pak dochází právě stylisace u Schrödra: »Es ist ja ein Fürst gleich einem Haus-Vater, und seine Unterthanen sind, in Ansehung, dass sie müssen regieret werden, seine Kinder, woher dann heutigen Tages eides in den Edicten und Patenten die landesväterliche Vorsorge stylisirt wird.« (Str. 21. Předmluva.) Ve svém horlení pro patriarchální monarchii jde až tak daleko, že si přeje, aby nikdo se nemohl dopočísti, mnoholi zeměpán ročně ze své země přijme.

na tehdejší dobu) duchem svých spisů. Tak již sama Bechrova definice státu »jako lidmi oplývající, hojnou obživu poskytující obce«. Zejména shledáváme u nich právě pochopení a účast s lidem, úpícím pod nesnesitelným břemenem daňovým.*)

Co se praktických návrhů jejich týče, nejsou původní, jak i Roscher ukazuje: hlásají jen myšlenky a návrhy již dříve od jiných vyslovené. Návrhy tyto pak se úplně shodují s úkolem a funkcí státu, jakou mu přikládají. Snahy o ovládnutí, řízení a kontrole**) celého hnutí hospodářského mocí státní vedou ke zřízení příslušného úřadu státního, Bechrova kolegia komerčního, Hornického »Commerciensstelle«, resp. Schrödrova úřadu manufakturního. Z pojetí státu jako nejvyššího pána a zaměstnavatele vyplývá povinnost a zájem jeho, aby všichni poddaní byli přiměřeně zaměstnáni i aby také skutečně pracovali; tomu sloužití mají pracovny (Werckhaus) a káznice (Zuchthaus). Tyto ústavy jsou i prostředkem politiky živnostenské. Z ostatních úkolů státu vyplývá návrh tržnice (Proviathanhaus) a prodejny (Kaufhaus) jako prostředků k udržení přiměřeně levné míry životní i usnadnění výměny statků. Obchod peněžní pak ovládati má banka (Landbank). Tímto zachyceny jsou praktické návrhy jejich toliko v hlavních rysech, asi ve formě, jak je vyslovil Becher.***)

Úkolem naším jest ukázat, nejen pokud tyto návrhy za vlády Leopoldovy se uskutečnily, ale též pokud merkantilismu a snah jeho vůbec ve státní praxi tehdejší bylo užito a v duchu jich jednáno. Poněvadž pak nejedná se nám ani tak o historii, jako o zjištění a přehled výsledků této politiky,†) promluvíme nejprve o jednotlivých ústavech zvláště a teprve na základě toho pokusíme se vytvořit si celkový obraz a bilanci tehdejšího merkantilismu rakouského.

Za počátek oficiálního merkantilismu rakouského pokládáme r. 1666 — příchod Bechrův. Dobu následující můžeme si rozdělit na dvě období. První, počínající příchodem Bechra, vyznačena jest i jeho činností, zřízením kolegia komerčního, zřízením káznice a domu manufakturního, pokusy na poli podnikavosti soukromé (kompanie). Kromě toho vydán v něm první zákaz dovozu francouzského zboží z r. 1674. Končí pak toto období odchodem

*) »Míním slzy a náky ubohých poddaných, kteří nesnesitelnými břemeni obížení, příjem zeměpánův kalným činí, a obojí k Bohu volá, právě tak jako častá povstání a vzpoury v zemi způsobuje.« (Schröder. Str. 70.) »Země nemohou nynější chudobu, a přece stále a stále trvající břímě a výdaje déle snášeti.« (Hornick. Str. 28.)

**) Schrödovi je zeměpán »ein grosser Wechselherr des Landes« »Custos & dispensator communium bonorum.« (Fürstl. Schatzk. Str. 67.)

***) Vedle toho jest tu ovšem celá řada návrhů, týkajících se zejm. politiky cechovní (odstranění cechů) i celní (zákazy dovozu cizího zboží). Srovnati lze za tím účelem i přehled praktických snah merkantilismu v části první.

†) Nebudeme se tedy obíratí celým komplexem hospodářské politiky tehdejší — tedy zejména ne politikou agrární — není pak také úkolem naším podatí historii průmyslu a obchodu doby té.

Bechrovým r. 1676, resp. pádem jeho protektora hraběte Sinzen-
dorfa, předsedy komory dvorské r. 1679. Chceme-li vzítí za dělitko nějakou známější událost dějinnou, můžeme jíti až k r. 1683, druhému obležení Vídně od Turků, kterýžto rok znamená nad to i úplnou zkázu hlavního díla Bechrova v Rakousku, výše zmíněného domu manufakturního. Druhé období vyznačeno jest literární působností Hornicka a Schrödra. V praktické politice státní pak konstatujeme některá zařízení politiky živnostenské, zvláště cechovní, i účinnější opakování zmíněného zákazu francouzského zboží r. 1689. Jako událost hospodářskou časově je uzavírající můžeme položití založení t. zv. »Wiener Stadtbank« na sklonku vlády Leopoldovy.

Zbývá nyní obrátiti se ještě k době před r. 1666, zdali i tu stopy merkantilismu najíti možno. Bidermann*) některé příklady již ze starší doby uvádí. Podobně i Hallwich**) nazývá Valdšteina prvním merkantilistou rakouským. Příčinou jsou mu zařízení, která zejména na Jičínsku v Čechách v život vyvolal. Daleko bližší jsou literárnímu merkantilismu projevy pozdější. Tak stavové tyrolští doporučují r. 1646 »odstranění všelikého francouzského a nizozemského zboží, také drahocenných vláských krmí a plodů«. Dále »die Introdutzirung des Seidenwerks, Wollentuch- und Hueth-Handel an der Etsch, wie die Verarbeitung verschiedener Metalle.***)

Naopak četná opatření moci státní, která se zdají na první pohled merkantilistickými, vycházejí z pohnutek úplně jiných. Tak na př. zákazy obchodu vůbec, zákazy vývozu surovin i peněz mají buď za podklad ne momenty obchodněpolitické, nýbrž válečné,†) náboženské, živelní (neúroda), fiskální, anebo alespoň rozhodně nejsou merkantilisticky motivovány, tak na př. četné zákazy vývozu mince (mající zameziti její zlehčování).

Jinde zase do popředí vystupuje moment policejní při zákazech dovozu zboží cizozemského. Patentem z r. 1659††) zakazuje se dovoz »podobného cizího a cizozemského zboží, zvláště ale takového, jehož se více ku přebytku nádhře než k nutné potřebě užívá«. Ale motivováno už: »že dovážením všelikého cizího a cizozemského drahocenného zboží příliš mnoho hotových peněz z našich dědičných království a zemí vychází« — »aby napříště takové škodlivé vyvážení peněz zamezeno bylo«.

Jednotlivé náběhy k merkantilismu dají se tedy zjistiti i na půdě domácí. Vedle toho zajisté panovalo také přesvědčení o po-

*) Bidermann: De technische Bildung im Kaiserthume Österreich. Wien, 1854.

**) Hallwich: Anfänge der Grossindustrie in Österreich. Wien, 1898.

***) Bidermann: Techn. Bildg. Str. 5.

†) Tak na př. zákazy vývozu zlata a stříbra z let 1622, 1624, 1628. (C. A. I., 447.)

††) C. A. II., 408.

třebě nápravy průmyslu, obchodu i systému finančního. *) I pokusy daly se na poli tom. **)

Než přejdeme k vlastnímu vyličení osudů merkantilismu rakouského, zmíním se ještě o literárních pramenech, které nám jsou na snadě. Z pramenů původních všeobecně přístupných jsou to vedle spisů merkantilistů samotných zvláště sbírky soudobých patentů vládních. Množství materiálu poskytuje nám »Codex Austriacus (C. A.), resp. v míře nepoměrně menší »Codex Ferdinando-Leopoldinus« ***) pro země české. V literatuře nalézáme pak monografie o některých ústavech. Souborné historie merkantilismu rakouského nemáme. Dějiny rakouského průmyslu a obchodu za Leopolda I. slibuje napsati Příbram. †)

IV.

Oficiální ráz merkantilismu jeví se zejména v tom, že prvním krokem bylo zřízení kolegia komerčního (Commerciencollegium), jakožto nejvyššího úřadu státního »k zavádění manufaktur a rozmnožení komercií«. Zřízeno bylo instrukcí z 20. února r. 1666; ††) Becher — jmenovaný sám radou tohoto kolegia — měl na úkolení i organizaci jeho lví podíl. Předsedou jmenován předseda komory dvorské, hrabě Ludvík Sinzendorf, osoba vysoce zajímavá, s níž se ještě častěji potkáme.

V rozvíklé instrukci (obsahuje 33 odstavců), určující budoucí činnost kolegia, nalézáme věci nám již známé. Úloha jeho určena široce odstavcem jedenáctým — »má býti předním úkolem našeho kolegia komerčního, aby se o stavu i způsobu všeho obchodu, surovin a manufaktur, i těch, jež se dovážejí, i těch, jež se vyvážejí, v našich cís. zemích dědičných informovalo, po příčinách jich vzrůstání se i klesání důkladně pátralo, běh a změny ceny i spotřeby statků uznávaná a na všechny a každé, domácí i cizozemské kupce i řemeslníky kompanií i cechů bděle dohlédalo za tím účelem, aby zhoubná monopolia, polypolia a propolia byla odstraněna, a komercie, našim zemím a lidem ku prospěchu do lepšího stavu a floru přivedeny a v něm udrženy byly.« K tomu účelu má se starati, aby peníze, pokud možno, v zemi zůstaly, za zboží, které doma vyráběti se může, do ciziny nešly, suroviny cizí se doma zpracovávaly, naopak domácí již zpracované se vyvážely, zboží, jež nezbytně z ciziny bráti se musí, z prvé ruky se bralo atd. Úkolů těchto dosáhnouti má bedlivým pozorováním komercií nejen domácích, ale i cizích, proto doporučuje se »gute correspondenz, Verständniss und information mit vornehmen Handelsleuten«. Má přehlížeti i trh peněžní a pokud možno, »eine wohl

*) Srv. zmínku o jakémsi patentu takovém z r. 1660 (C. A. I., 271), také Příbram, Das böhm. Com.-Col. Str. 13.

**) Srv. Dr. Rezek: Dějiny Čech a Moravy. Díl I. Str. 436.

***) Weingarten: Cod. Ferd.-Leop. Prag.

†) Příbram: Das böhm. Com.-Col. Str. 10. Posud dílo to vydáno není.

††) Otištěna v Pol. Disc. Str. 481 násl.

fundirte Banck« založiti. Vedle toho »auf die Kaufhäuser und Niederlagen fleissig attendiren« a »für den gemeinen Mann einige Werckhäuser anzustellen«. Má míti výhradně ingerenci na zřizování a organizaci kompanií i dohled nad nimi.

Vidíme na první pohled, že celá instrukce není nic jiného než credo Bechrovo. Srovnává se také úplně s jeho theoretickými názory. Pojednává o »formě a řádu dobré vlády«, rozděljuje Becher působnost státu mezi 5 kolegií (Pol. Disc. Str. 47), pravomocnost podobnou pak přikládá první třídě kolegia čtvrtého *) (collegium civile) a částečně i druhé třídě kolegia třetího **) (Doctrinal-collegium).

Tato přílišná mnohostrannost i neurčitost úkolů kolegia byla asi také mezi hlavními příčinami jeho úplného nezdaru a zániku. ***). Byly tu ovšem i příčiny vnější. Neúspěch ten připouští sám Becher: »Nyní ale ví Vaše hraběcí excellenci (totiž Sinzendorf) sama, že od toho času, kdy kolegium to založeno bylo, totiž v plných 6 letech, stěží dvanáctkrát v radu vešlo, tím méně pořádný protokol nebo korespondence vedlo.« (Pol. Disc. Str. 782.) Přiznává dokonce, »dass es bey nahe das Ansehen hat, als ob dieses commercien collegium nur ein blosser Nahm wäre«. Jako příčinu toho vytýká neúčast Sinzendorfa i ostatních členů, kteří »všichni tak mnoho jinakých zaneprázdnění mají« a nemají času ani chuti sezení se zúčastňovati. Členství v kolegiu bylo totiž neplaceným, spíše jen čestným úřadem. Becher dostával sice ročně »pension« 1000 tolarů, ale soudíc z jeho narázek, i ty mu vždy vypláceny nebyly. Okolnosti tyto považuje za příčinu nezdaru i Schröder; pojednává o svém návrhu úřadu manufakturního, praví, že ústav takový nijakým kolegiem komerčním nemůže býti nahrazen, »die weilen die Manufacturen und Commerciens jedes einen gantzen Mann erfordern«, který ještě, »wenn er etwas praestiren will«, bude míti práce dost a dost. Komerční kolegium bylo prý ale až doposud takovými lidmi obsazeno, kteří mimo to ještě jinými důležitými službami obtíženi byli, takže jim málo času zbylo »na manufakturny a komercie pomýšleti«, kteří někdy za dvě leta jednou se sešli, »da doch die Menagierung der Manufacturen und Commerciens, studium continuum, non interruptum erfordert«. (Fürstl. Schatzk. Str. 95—96.) Ačkoli Becher (r. 1674), Hornick i Schröder o znovuzřízení úřadu takového se přimlouvají, nalézáme jej toliko v pa-

*) Má »Aufsicht auff gemeines Lands-Staat und Staatsinteresse, hat derhalben unter sich die Bauren, Handwercks-Leut und Kauffleut, Handel und Wandel, Weckhäuser, Kauffhäuser, Magazinen, Niederlagen, Montes pietatis, Banck, kürzlich woran gemeiner Statt aufnehmen beruhet. (Pol. Disc. Str. 57.)

**) Má dohled »auch über alle Handwercksmeister und Lehr-Jungen«, — »mit einem Wort über alles, was im Studiren, und allerhand so gelehrten, als Mechanischen Scientien bestchet«. (Pol. Disc. Str. 56.)

***) Naopak v téže době (r. 1664) Colbertem ve Francii založený conseil de commerce, záležející ve svobodném zastoupení interestů za účelem jich bezprostředního styku s vládou, v podstatě své udržel se až do zřízení obchodních komor. Srv. Dumreicher: Über den franz. National-Wohland als Werk der Erziehung. Wien, 1879. Str. 72.

tentech vládních. K uskutečnění jeho přišlo až později. Do té doby (na sklonku vlády Leopolda I.) spadají také vyjednávání mezi komorou dvorskou a českou kanceláří o zřízení českého kolegia komerčního. *)

Z ostatních ústavů podařilo se ještě uskutečnit káznici (Zuchthaus) a dům manufakturní (Manufacturhaus); oba z podnětu Bechrova. Předem nutno připomenouti, že pohnutkou není tu snad účel policejní. Becher představuje si (Pol. Disc. Str. 244) »ein allgemeines Werck- und Zuchthaus« jako prostředek proti propoliu řemeslníků, hlavně však jako nejjednodušší způsob všechny lidi »do poctivého měšťanského živobytí přivést«. Rozeznává dále káznici »za trest pro zlé lidi, podvodníky a zloděje« a »das gutwillige Werckhaus«, »kde každý poctivý tovaryš práci najde, a nebude mu volno po žebrotě chodit, kde chudé děti a všichni lidé, kteří chuť ku práci mají, denně svůj chléb si vydělali mohou«. V tomto svém horování jde Becher tak daleko, že by si dokonce přál lidi chudé a žebrové i z ciziny sezvati a zde je takto zapatřiti, »in nahrhaften Standt bringen«. Tady zvlášť pěkně ukazuje se jeho politika lidová, či snad správněji řečeno středostavovská. Zajímavě motivuje účel vlastní káznice: »neboť čím prospěje zloděj, který za 50 zlatých byl oběšen, sobě nebo tomu, jemuž kradl? kde by přece v káznici v jednom roce dobře čtyřikrát tolik mohl vydělati«; »zvlášť, ježto jest zloděj jakousi známkou lenosti nebo chudoby, jež od vrchnosti původ bere, která v čas na takové lidi nedbá.**)

Vedle účelu sociálního má však Becher na zřeteli i přímý účel hospodářský — pracovními takovými zaváděti odvětví výroby doma dosud neznámá nebo neobvyklá. Výrobky, »které až dosud v Rakousku nikdy vyráběny nebyly, tedy si žádné řemeslo ani cech na to stěžovati nemůže« (Pol. Disc. Str. 643.) Podobně ve smlouvě s hrabětem Kollonitcem, biskupem ve Vídeňském Novém Městě, o zřízení pracoven takových v místě tom, výslovně se praví, že především takové manufaktury se tam zavéstí mají, které »doposud v cis. zemích dědičných buď vůbec, nebo alespoň v žádném cechu nebo svobodě nebyly.« (Pol. Disc. Str. 649.)

Zřízena pak byla káznice taková ve Vídni r. 1671 hlavně pomocí a zásluhou purkmistra Lazara Springra. Vláda přislíbila ústavu podporu a blahovůli patentem z 12./I. 1671.***) Patentem z téhož roku (29./VII.) †) ji i vyplnila, stanovíc zároveň též různé

*) Srv. Příbram: Das böhm. Commerzcollegium.

***) Názor, že zájmem i povinností státu jest všechny členy jeho přiměřeně zaměstnati, důsledně nalézáme vysloven a odůvodněn Colbertem: »l'abondance procédant toujours du travail, et la misère de l'oisiveté, la principal application des échevins doit être de trouver les moyens d'enfermer les pauvres et de leur donner de l'occupation pour gagner leur vie.« Clément: Histoire de Colbert. Paris, 1874. I. Str. 311. Za dnešních poměrů tato snaha po odstranění »žebroty« nezdá se nám snad tak důležitou; jinak v době tehdejší, kdy horlivější plnění příkazu církevního almužny udělovati, žebrotu takorůzka vychovávalo. Tak na př. před obležením Vídně r. 1683 vyháná z města na 7.000 lidí žebrových. (Vídni měla tehdy asi 100.000 obyvatelů — ovšem i pojem »žebroty« byl tu jistě širším než dnes.) Srv. Mailáth: Gesch. Öst. IV. Str. 383.

***) C. A. II. 545. †) C. A. II. 545.

příspěvky k účelu tomu. Ale již objevuje se v účelu káznice živel policejní, také i ve službě politiky živnostenské. *)

Částečně také na tomto základě vyvinul a uskutečnil Becher svoje nejdokonalejší dílo v Rakousku — dům manufakturní. Becher měl v úmyslu vytvořiti tu vzorný průmyslový podnik státní, především produkcí zboží dosud v zemi nevyráběného se zabývající, poskytnouti tak obyvatelstvu příležitost k naučení se novým uměním a řemeslům a umožniti, aby se zboží cizí nahradilo výrobky domácími. Měla to tedy býti jakási vzorná továrna či dílna státní a zároveň praktická škola i pokusná stanice.***) Idea k ústavu tomu vplynula asi z návrhu »Werckhausu« výše zmíněného. V letech 1674—5 pak bere na sebe konkrétní formu. Dokončen pak »Kunst- und Werckhaus«, jak původně byl nazýván, na začátku r. 1676. Jeho vznik i další pohnuté osudy líčí na základě původních pramenů Hatschek.***)

Z toho povšechně důležitým jest věděti, že zpočátku byl projektován spíše jako soukromý podnik císařského dvora, nabyt však, dostav se pod moc komory dvorské, jaksí rázu podniku státního, na konec pak nabyt rázu více soukromého. Postaven byl na Táboru u Vídně. Obsahoval chemickou laboratoř náležitě vypravenou, mezi jiným určenou zvláště k fabrikaci barev, dosud z ciziny dovážených. Mimo to měla se tu »pravost a užitečnost alchymie« všelikými procesy demonstrovati. V této příčině hověl tu asi Becher náklonnosti císaře k alchymii. Dále lékárnu, dílny na výrobu majoliky a náradí domácího, zvláště pak přádelnu na hedvábní (Seidenmanufaktur) a soukenictví (Wollmanufaktur). Vedle toho nejspíše ještě nějaké pece tavicí a benátskou huť skelnou.†) Osnovatelem a tvůrcem byl i v podrobnostech Becher, některá zařízení úplně hovějí jeho bývalému povolání a náklonnostem chemickým i lékařským. Becher byl také ředitelem celého podniku. Dlouho mu toho však dopřáno nebylo, právě tak jako celé jeho dílo dlouho netrvalo! Nedostatek peněz, nedostatek porozumění u kruhů rozhodujících i pravé míry se strany Bechra, stálé jeho rozměšky s hrabětem Sinzendorfem,††) způsobivší i odchod jeho z Rakouska,

*) Stanoveno totiž, že se tam odevzdati má »nicht allein das herrenlose und starcke Bettler Gesind, sondern auch die trutzige Diensbotten mann- und weiblichen Geschlechts, desgleichen die unbändige Handwercks-Pursch, neben andern schlimmen Gesindel.« Pro začátek hlavně taková, »kteří vlastní práci se větším dílem užíviti mohou«.

***) »Worinnen als in einem Seminario die Manufacturen und Künste erfunden, und introducirt, die Leuth abgerichtet werden.« (Närrische Weisheit. Str. 120.)

****) Hatschek: Das Manufakturhaus auf dem Tabor in Wien. Leipzig 1886. (Schmollers Forschungen.)

†) V domě tom prý umístěny také některé stroje Bechrem vynalezené. Becher je ale zničil v důsledku svých zásad, ježto ubírajíce lidem práci, ničí »populositu« státu.

††) Návrh domu manufakturního byl totiž projednán bez hraběte L. Sinzendorfa. Teprve při provádění »um den Cammer-Präsidenten nicht zu disgustiren« postaven na jeho pozemcích. To ale pranic nepomohlo »ihm die Jalousie zu benehmen.« Stal se od té doby dle vlastních slov Bechra »auss meinem grössten Freund mein ärgster Feind.« (Närrische Weisheit. Str. 129.)

byly také příčinou, že podnik sotva započatý a stěží v chod uvedený zpustí. Po odchodu Bechrově přešel (alespoň formálně) dům manufakturní ve správu a držení Schrödova («einem ignoranten solcher Sachen», stěžuje si Becher), kdy už vůbec určitě nevíme, zda a v jakém rozsahu byl v činnosti. Die mínění Hatschkova bylo tomn tak alespoň částečně. Ale i tak svého tvůrce dlouho nepřetrval — při obležení Vídně od Turků r. 1683 nadobro vyhořel. O znovuzřízení jeho jednáno, ale nedošlo k němu.

Přes to však musíme uznati, že byl to pokus vysoce zajímavý, podnik na svůj čas znamenitý. Přirovnati jej možno v té době snad toliko k institucím francouzským rázu (alespoň v intencích) podobného: »Manufacture royale des meubles de la couronne«*) a »Manufacture royale des Gobelins,«**) obě z r. 1662.

Vedle těchto tří ústavů pečel bezprostředního zájmu veřejného nesoucích, jevila se působnost Bechrova i na poli podnikání soukromého. Jde tu především o zřízení rakouské kompanie hedvábnické (Öst. Seiden-Compagnie), jejíž počátek spadá v jedno s příchodem Bechra, který právě tehdy o zřízení hedvábnické kompanie bavorské pracoval a — jak známo — za tím účelem i do Rakouska přišel.

Při omezení oborů tehdejší produkce (zvláště »tovární«) vůbec, zaujímala výroba zboží hedvábného místo vynikající. Odtud také u všech států (srov. i dřívější působení Bechrovo) pochopitelná a oprávněná snaha ne-li produkci,***) tož alespoň fabrikaci hedvábí v zemi zavést a tím značnému odplývání peněz do ciziny zabrániti. V patentu jednom správně mluví se o »Seyden-Fabrica, welche das mehriste Geld in fremde Land ziehen«. Becher, pracuje o zřízení hedvábnické kompanie rakouské — jakéhosi sesterského ústavu kompanie bavorské — jednal úplně v duchu doby i svého přesvědčení a pracoval nad to ještě na půdě, která ani před tím úplně ladem neležela.†)

Byla to také kromě kolegia komerčního jeho první práce v Rakousku, neboť již 23. února r. 1666 předkládá osnovu k privilegiu kompanie. Sám se o tom zmiňuje: »hierauf (po jeho

*) Srv. Dumreicher I. c. Str. 99 násl.

**) Srv. Clément I. c. I. Str. 286.

***) Produkce hedvábí a základní podmínka jeho, pěstování moruší, byly v té době oblíbeným koníčkem panstva. Tak pokoušel se o to ku př. Valdštejn v Čechách, kníže Liechtenstein a j. Hornick i Schröder snahu a pokusy takové doporučují a schvalují. Prvnější má jenom obavu aby celé kultury od vrchností k novým robotám užito nebylo. (Öst. u. A. Str. 252.)

†) Srv. Karschulin: Zur Gesch. der öst. Seidenindustrie. Jahresbericht der Wiener Handels-Akademie. Wien 1890 Uvádí tu příklady, počínaje již 16. stol. zejména v Tyrolsku. Vedle toho pak podnik asi z r. 1628, soudíc podle značného kapitálu (Don Balthasar de Maradas zúčastněn s 200.000 tolarů vedle jiných) zajisté rozsáhlý. Karschulin vzhledem k osobě Maradasově není proti domněnce, že továrna ta stávala v Čechách. Podnik ten ale zanikl. Srov. i Pol. Disc. Str. 528.

jmenování komerčním radou) habe ich angefangen die Privilegia vor die Seyden-Compagnie zu sollicitiren, und viel Mühe gehabt, bis ich solche auf dem Wege gebracht.« Privilegia ta jsou rozhodně z celé kompanie nejzajímavější, neboť jsou nám pěknou ukázkou konkrétní merkantilistické protekce státní podnikům průmyslovým.

Obsažena jsou v 8 člancích.*) Čl. 1. upravuje členství v kompanii (členem může se státi domácí i cizozemec jakéhokoliv vyznání), dále její organizaci vnitřní i zastoupení její na venek. Čl. 2. činí opatření, aby cizí zboží ani skrze kompanii do země nešlo.**). Dělníci kompanie tvoří dohromady zvláštní cech — »Seyden-Zunft«, »aby ti, kteří se v tom vyučili, mistry se stali, a o tom list výučný měli a zase jiné učiti mohli«. Továrny může kompanie zřizovati kde chce — vyjímaje v cizině. Čl. 3. týká se sporů, jež by z poměru kompanie samé vzešly i s osobami třetími. Kompanie má tu zvláštní výhody při konkursu svých dlužníků i zákonné zástavní právo hypoteční. Čl. 4. má za účel ulehčiti výrobu (žádné resp. nízké clo přívozní na surové hedvábí) i odyt (výrobky platí jen poloviční clo vývozní).***) Čl. 5. vypočítává zboží, které kompanie vyráběti má, v čemž výhradně privilegována jest. Čl. 6. určuje čas publikace těchto všech privilegií (až výroba počne a oznámení o tom bude učiněno) i dobu, kdy privilegium má vstoupiti v platnost (až kompanie bude s to domácí země zbožím opatřiti). Zboží, na které kompanie má privilegium, od nikoho z ciziny dovážeti se nesmí. Čl. 7. »Tato kompanie hedvábnická měž ve svém znaku balík hedvábí, na němž stojí dvojitý orel, s nadpisem »durch die Kayserl. Erbländer privilegirte Seyden-Compagnie« s tímto symbolickým heslem: »& nos haec poteramus.« Tímto znakem mají všechny výrobky býti označeny. Kompanie má provozovati obchod jenom ve velkém. Konečně následuje ustanovení o cenách. Čl. 8. určuje místní platnost celého privilegia — vztahuje se na Dolní a Horní Rakousy, Čechy, Moravu a Slezsko. Kompanii dáno na vůli, zda privilegium najednou na všechny tyto země anebo postupně vztahovati se má. Až bude kompanie s to, tyto všechny země opatřiti, rozšíří se privilegium na ostatní země dědičné. Celé privilegium trvá 30 let, po uplynutí v případě, »da eine Compagnie Ihrer Kayserl. Majest. und den Ländern weiter nützlich zu seyn befunden würde,« bude prodlouženo. Vláda zavazuje se konečně během této doby nikomu »in dergleichen Manufaktur« privilegium takové nepropůjčiti.

*) Special-Privilegia, für die particular Seydencompagnie in den kayserl. Erbländen. Otištěna v Pol. Disc. Str. 494 násl.

**) »Die Compagnie und ihre Deputirte sollen in den kayserl. Erbländen nichts in Seydenwahren verkauffen, was sie nicht selbst darinnen verlegt, und arbeiten haben lassen.«

***) Zajímavé jest konečně ustanovení: »Dass auch die Gelder der Compagnie von Ihro Kayserl. Majest. nit angegriffen, noch darauff repressalien gethan werden, falls einige Interessenten schon in Ihrer Kayserl. Majest. Feinden Landen zu wohnen kommen würden, excepto crimine laesae Majest.«

Vznik i osudy kompanie sledovati, zavedlo by nás příliš daleko — a také to není našim účelem. Stačí poukázat tu na monografii Karschulinovu, zpracovanou hlavně na základě materiálu otištěného v Pol. Disc. II. vyd. Uvedu jen, že počátek i v praxi přes odpor kupců (zejména Niederlagu vídeňského) učiněn Becherem ve Walpersdorfu v D. Rakousích. Becher sám v zastoupení kolegia komerčního (či spíše hraběte Sinzendorfa?) vše opatřil i lidi v cizině najal.*) Výroba se také započala v červenci r. 1666 s 10 lidmi. Když první zkouška dobře dopadla (snad asi na jaře r. 1667), vstoupili i kupci do kompanie právě utvořené a nabyvše tam vrchu, Bechra, jenž doposavad celou správu vedl, odstranili a dvěma řediteli nahradili.**). Nyní pak nastává v kompanii divné hospodářství. Ani kupci, ani ředitelé, ani Sinzendorf nemají zájem o věc, každý pracuje pro vlastní prospěch. Kompanie dostala sice 1. května r. 1669 výhradné privilegium pro Dolní Rakousy***) (srov. čl. 8. privilegii), ale neúspěch výroby zboží pleteného (Strümf-Manufaktur) vede již před tím (r. 1668) k založení soukromého podniku Sinzendorfova taktéž ve Walpersdorfu. Z toho nová příčina k nepořádkům: »die Arbeitsleut umb Geld klagen, keine order seye, dass Arbeits-Volek müssig, die Italiäner (dělníci) auff's Schiessen und Wachtel-fangen umbgehen« (Pol. Disc. Str. 577), »der Cammer-Präsident fischte auch in diesem trüben Wasser« (När. W. Str. 115). A ze všeho dávána ještě vina Bechrovi, soudíc z jeho sanguinické obrany.†)

Za vlastní příčinu nezdaru pokládá Becher kromě špatné správy (»das böse Direktorium«) ještě příliš vlažnou protekci (»die so gar kaltsinnige Protection«) se strany vlády, která prý slíbená privilegia nedodrží, jako vůbec »gleichsamb Profession darvon gemacht wird, die Compagnien zu verfolgen«. Ano někteří jsou prý i toho mínění, že tu nejde o dobro obecné, nýbrž jen o to, peněz jak domácích, tak i cizozemců přilákati, »hernach die Compagnien mit Fleiss crepiren zu machen, und das Werck dann selbst an sich zu ziehen« (Pol. Disc. Str. 576). Okolnosti tyto i špatná jakost výrobků zaviniily úplný zmar kompanie. Die Kar-

*) Pro zajímavost uvádím, že vedle jiných i jakéhosi Jakuba Aldeniera, barvíře z Benátek za roční plat »ein tausend Reichsthaler, und hundert Rthlr. Kostgeld — sambt freyem mobilirten Logiament«! (Pol. Disc. Str. 559.) Ovšem musel cestu z Benátek podniknouti na vlastní groš.

***) »so wurd ich von der oesterreichischen Seydencompagnie verstossen und das Directorium zweyen Kauffleuten Berthalotii und Mittelmeyer überlassen.« (När. W. Str. 115.)

****) C. A. II. 296.

†) Hájí se, že »quoad materiam et formam introductionis« mu viny dávati nelze. »Was die Direction der Fabrik anbelangt so bin ich ein Doctor, und kein Seydenzwirner, Färber oder Weber, hab mich auch nicht dafür ausgegeben, es sollte mir aber leid seyn, nann der Doctorat so viel hinderte oder zu Wegen brächte, dass einer nicht so ein gut Gesicht oder Verstand haben sollte, als ein Kauffmann, ich hab Mathesin, und zwar propriè Mechanicam studiret, und in meinen Reisen viel gesehen, da mancher Kauffmann hinter den Ofen gesessen, und Pfeffersäcke zugebunden.« (Pol. Disc. Str. 573.)

schulina jeví se tu i citelný vliv řádu policejního (Polizey-Ordnung) z r. 1671,*) proti nádhře v šatstvu se obracejícího. O fabricaci tuto pokusil se Becher ještě jednou při domě manufakturním, ale i tu úspěchů se nedodělal.

Lepších výsledků kompanie hedvábnické dodělala se privilegovaná továrna linecká. Byla to továrna na sukna, zabývající se »mit Fabricirung der auff Engel- und Holländische Arth gemachten feinen Tuch, Cronrasch, Scodi, Cadis, Scharschett und andern ganz wollenen Zeuge.« Založena byla měšťanem lineckým Kristiánem Sindem a zároveň privilegována r. 1672. Privilegium obnoveno a rozšířeno r. 1682 po 10letém dobrém stavu a pr spěchu. Patent z r. 1700**) uvádí další výhody jí propůjčené, nazývá ji »ein dem Publico nützliches Werck« a slibuje další všemožnou podporu. Povoleno pak továrně zříditi sklad ve Vídni — »gleich denen beyfreyten Niederlägern« jenom ku prodeji ve velkém. Propůjčena jí i známka tovární — císařský orel s nápisem »kayserliche Fabrica und Manufacturs-Handlung«. Účinně je tu provedena státní podpora, co se týče odbytu. Jsou totiž povinni odebrati ročně kupci vídeňští 2.000 kusů sukna, kupci hornocrakouští 400 kusů; teprve potom mohou ostatní kupovati jinde. Zároveň s tím zakázán dovoz sukna cizího, leč na stvrzení se strany továrny, že příslušné kvantum u ní bylo odebráno.***) Továrna tato udržela se velice dlouho — mizíť poslední její stopy v polovici minulého století.

Vidíme, že mimo továrnu lineckou osnovatelem i strůjcem všech institucí dosud vyličených byl Becher. Vedle toho ale jeho čilost, jeho neposedná podnikavost vede jej k celé řadě všelikých (často dobrodružných) pokusů a návrhů na poměry rakouské i říšské se vztahujících. Z hospodářských jsou to zejména (r. 1666) návrh jakési »Východoindické společnosti«, která mezi jiným i ten účel měla, přinutiti Holanďany, aby »východoindická koření cís. zemím dědičným levněji přenechali«; r. 1669 vyjednává o zřízení »kompanie západoindické« spojené s koloniálním podnikem v Jižní Americe; konečně r. 1670 projektuje »kompanii Occidentální« neboli »obchodu do Hollandska, zvláště rakouskými víny.« Pokus vývozu rakouských vín do Hollandska†) — Becher sám zkoušku podnikl — souvisí s nepřátelstvím mezi Hollandskem a Francií. (Zákaz dovozu francouzských vín z 2./XI. 1671.)

Přirozeno tedy, že odchodem Bechra nastal úplný klid v tomto oboru činnosti státní. Nejenom, že se nedostávalo tu popudu

*) C. A. II. 153.

**) C. A. I. 271.

***) »Keine dergleichen frembde Cronrasch Waar mehr herein passiren zu lassen, ohne dass von unserer Kayserl. Manufactur eine Attestation hergebracht werde, dass das determinirte Quantum würcklichen abgenommen.« Ustanovení toto zůstane v platnosti i v tom případě, kdyby třeba i žádný z kupců »zu mehrbesagten Abnahme der Land-Cronräschen sich verstehen, noch bequemen wollte«, a mají se kupci ve věci té »alles ferners Replicirns und Anlauffens unsers kayserlichen Hoff gänzlichen enthalten.« (C. A. I. 271.)

†) Pokusy ty opětovány také ještě za Marie Terezie.

vnitřního — scházel Becher, scházel i Sinzendorf, nedlouho potom (r. 1679) pro dlouholeté nepořádky a zpronevěry odstraněný kolegium komerční pak vůbec nejevilo ani známku života — ale i samo nebezpečí válečné, sama existenci státu ohrožující, intenzivnější činnost nějakou na poli tomto ani připouštělo! Byl tu rok 1683 — obležení Vídně od Turků, kdy vyhořel také Bechrův — nyní spíše Schrödrův dům manufakturní.

V tomto vření válečném zašla i jiná instituce, která měla sloužiti zájmům obchodů zemí císařských v Orientě. Byla to kompanie orientální. Podnět k ní dalo poselství hraběte Waltera Leslieho do Cařihradu r. 1665 a podkladem byla obchodní smlouva, kterou s Portou uzavřel.* Na základě toho utvořila se r. 1667 ve Vídni kompanie orientální jako podnik v první řadě obchodní. (Ustanoven i učitel orientálních jazyků na universitě. Srv. C. A. II. 184.) O osudech této kompanie jsme zpraveni velice kuse.** Zmiňuje se o ní Becher v »Nähr. Weisheit« (skoro doslovně po něm i Rink, Leben und Thaten Leopoldi I. Str. 621. násl.). Prioritu přičítá sobě, když prý věc se ujala »da hat man, gleich wie man mit allen andern gethan, Dr. Bechern daraus gelassen, und unter sich eine Compagnie geschlossen«. Ředitelem byl kupec Triangel Fuchs z Pasova, který svou neopatrností těžké rány kompanii zasadil. Zašla, jak se zdá, v potomních bouřích válečných. Die Hormayera*** oživila v letech 1687—1699 následkem vítězného pokroku zbraní císařských proti Turkům.

Přikročíme-li nyní po vyličení nejdůležitějších událostí a zjevů hospodářských k sestavení bilance celé této periody, již Becher svůj ráz nepopíratelně vtiskl, vidíme, že jest velice slabá. Ani jedna z institucí, jež se Bechrovi podařilo ve skutek uvéstí, doby své nepřetrvala (ani káznice nezůstala v kolejích, do kterých Becher se snažil ji přivéstí, nýbrž stala se káznicí skutečnou). Neúspěch tento vysvětliti bude naším úkolem dalším. Bez ohledu na to však osoba Bechrova, jeho pohnutá činnost i celá doba jeho zůstane vždy vděčnou a zajímavou epizodou starší doby národního hospodářství rakouského!

V.

Dosud celé snažení pozvednouti v zemích rakouských komercie a manufaktury neneslo trvalého ovoce. Zdá se naopak, že celé

*) Srv. Wolf: Drei diplomatische Relationen aus der Zeit K. Leopold I. Arch. f. öst. Gesch. Quellen 1859.

**) Nezmiňuje se o ní obšírněji ani D u l l i n g e r: Die Handlungscompagnien Österreichs nach dem Oriente (Zischft. f. Social- und Wirtschaftsgesch. Berlin VII., ani M a y e r: Die Anfänge des Handels und der Industrie in Öst und die orient. Comp. Innsbruck 1882.

***) H o r m a y e r, Gesch. Wiens IV. Str. 223.

hnutí Bechrem samým i neslavným koncem jeho představeného a protektora, hraběte Sinzendorfa, valně bylo diskreditováno u dvora i lidu.* Příčinou, že to tak došlo, byla v neposlední řadě i prudká povaha Bechrova a nepolitický způsob jeho jednání.** V celé činnosti hospodářské jako by tedy nastala stagnace; ale ne na dlouho! Doba vynucuje si své muže.

R. 1684 vystupuje Hornick se svým spiskem »Österreich über alles, wann es nur will« — jak vidno, již název sám obsahuje osten výtky! Naproti Bechrovi, jehož stanovisko je povšechněji theoretickým a spíše kosmopolitickým, stojí Hornick na půdě výhradně rakouské.*** Tytéž stesky, které nalzáme u Bechra porůznu vysloveny v jeho zprávách, projektech a memoriálech, nalzáme tu pohromadě — jenže stilisovány důrazněji, ohnivěji, pronášeny poutivým patriotou, nešťastným, an vidí, co se doma děje! Správně prociťuje zubožený stav zemí rakouských i příčiny toho — války a protireformaci. Co se války týče, nebyly prý jí — vyjma vpád turecký r. 1683 — země alpské i české již 24 let přímo postiženy, »a přece je na mnohých místech hrozná podivaná ještě tak čerstvá, jakoby nepřítel teprve včera nebo předevčírem byl odtáhl«. »Wegen der Reformation lasse ich mich nicht ein.« (Censura.) (Öst. u. A. Str. 115.) Přesvědčivě líčí hospodářský stav země v cizím zájmu vyssávané. »Stavíme svůj odbyv v mnohých věcech jedině na zvůli cizinců, nesnažíce se věci ty sami vyvážeti, nýbrž čekajíce, až nám od samých prahů odebrány budou.« (Str. 117.) »A přece máme mozek, oči, ruce jako ostatní, surových látek lepších a více než ostatní, příležitosti dost, chudých, nuzných, výživy potřebných lidí dostatek, kteří by se všichni hojně mohli vyživiti.« (Str. 103.) A přísná kritika vede jej k bezohlednému úsudku: »Od hlavy až k patě není v těchto věcech nic zdravého u nás. A někdo by se ještě divil, nebo pří-

*) Narážky merkantilistů pozdějších nám to potvrzují: »Behüte uns Gott wird mancher sagen, für dergleichen Schreyeren und Commerciën-Predigern Reichmachern des Kayzers und der Länder! Es seynd deren bey zwanzig Jahren her, wohl mehr bey uns aufgestanden, so nach dem bey der Mauth am Rothen-Thurm zu Wien lauffigen Sprich-Wort, dan noch am End nichts, als einen lehren Becher zur Weltbracht.« (Öst. u. A. Str. 14.) »Nyní na některých dvorech to tak daleko došlo, že manufaktury a komercie propagovati za právě tak velké nejisté hláznovství se považuje, jako dělání zlata od hládnových a potřebných alchymistů.« (Fürstl. Schatzk. Str. 29.)

**) Hornick sám o něm praví »dass er sich an den Hofsuppen öfters das Maul verbrannt.« I nadšený obdivovatel a životopisec jeho Buchern podotýká, »dass er (Becher) alzu opiniätre gewesen, sich alleine klug gedeuchtet, andere neben sich verachtet, von seinem Thun gross Wesen und viel Prahlen gemacht« — (Str. 35.) — »den er wusste nicht den Leuten nach dem Maule zu reden.« (Str. 40.) Buchern: Das Muster eines nützlichen Gelehrten in der Person Herrn Dr. J. J. Bechers. Nürnberg 1722. Podobně i Rink, který svůj jinak příznivý úsudek o Bechrovi, končí slovy: »so aber war seine Wissenschaft besser als seine conduite.« R i n k, l. c. I. 621.

***) Dokonce rakouské ve smyslu přísně centralistickým, za Rakousko počítá vedle zemí alpských i země české, u h e r s k é atd.

činu daleko hledal, že země jsou na peníze chudy? Vielmehr siehet es bey solcher Beschaffenheit einem Oestereichischen Miracul gleich, dass nicht bereits längst alles vollend bey uns zu Grunde gegangen.« (Str. 120.) Nápravu v tom očekává shora. »Ale patří k tomu v některém případě stejně mysl hrdinná skoro neméně než státi v čele bitevního šiku.« (Str. 25.)

Jak slova jeho byla pravdivá i trefná, jaký ohlas u vrstevníků i potomků nalézala, svědčí četná vydání jeho spisu. Vydavatel posledního vydání z r. 1784 B. L. Hermann tvrdí v předmluvě dokonce, že této knížce Rakousko děkovati má za valnou část svého blahobytu. Podobně vyjadřuje se de Luca.*) O bezprostředním vlivu Hornicka na císaře Josefa II. zmiňuje se Bidermann.**)

Ve stejném duchu — pokud k tomu má příležitost — vyslovuje se i Schröder — »ale já naděje nemám, že kdy co zdárného v manufakturách a komerciích v této zemi vykonáno bude«. (Fürstl. Schatzk. Str. 298.)

Tím, myslím, literární zástupci merkantilismu v této době ku správnému jich porozumění dostatečně jsou charakterisováni. Obrátíme se proto ku praktické činnosti státní. Předem nutno říci, že k nápravě dalekosáhlejší, k činům odvážnější ani tu se nepříkročilo. Od přelomu předešlé liší se tato tím, že se upustilo od všelikých různorodých pokusů, a že hlavní působnost obrací se na skromnější, ale také přístupnější pole politiky živnostenské, či vlastně cechovní a také i celní. Dále pak momenty národohospodářské, resp. ryze merkantilistické počínají v té době pronikat i do jiných oborů působnosti státní, zejména do politiky daňové. Další rozdíl shledáváme v tom, že literární představitelé snah hospodářských, ani Hornick, ani Schröder sami přímo aktivní praxe státní se nesúčastňují — ovšem vliv jejich jest tu nepopíratelný a patrný. Spadá pak do této doby především odstranění hlavních zlořádů cechovních zároveň s vydáním všeobecné taxy na výrobky řemesel — obé z r. 1689. Kromě toho z téhož roku účinnější opakování hlavního zákazu francouzského zboží z r. 1674.

Pokud se týče směru celé politiky cechovní, nepočíná snad teprve za vlády Leopolda I. Počíná se již v století předcházejícím od prvního úpadku cechů vůbec, právě tak jako celá zakořeněná instituce jedním rázem opraviti nebo odstraniti se nedala.***) Doba Leopoldova jest jenom článkem celého procesu, jenom že zákonodárství cechovní stálo v ní spíše ve znamení merkantilismu.†) Merkantilisté, i rakouští všichni, vyslovují se proti cechům, přejí

*) de Luca: Hist. stat. Lesebuch II. Str. XI.

***) Bidermann: Die techn. Bildung.

***) Tento boj cechů s mocí státní jest nám pěkným příkladem hluboko založené, staré instituce, třecí do proudů moderních.

†) Srv. Adler: Anfänge der mercantilistischen Gewerbepolitik in Öst. Wien, 1904.

si jich odstranění a snaží se, aby živnostnictvo takto uvolněné dostali pod přímý, dalekosáhlý vliv státní. Se stanoviska zájmu husté zalidněnosti státu vytýká chyby cechů Hornick: »Junge Leute werden über die Zahl nicht eingelassen, müssen aus dem Lande gehen, in den Krieg lauffen, oder über die Zeit unverheirathet bleyben, oder um Meister zu werden, sich mit alten Weibern behencken, so alles der Bevolckung Hinderniss bringt.« (Str. 260.) Schröder počítá dokonce cechy za první příčinu úpadku průmyslového v Německu. (Str. 448.) Stejnou tendenci měl i Bechrův »Werkhaus« a dům manufakturní — tento zvláště ve formě, jakou navrhoval Schröder.*) U něho nacházíme zásadu tuto provedenou nejdále: »pakli dobrým shledáno bude po tom způsobu pracovati, vydá zeměpán řád řemesla a v něm určitý způsob předepíše, dle kterého pracovati sluší. A tak všichni ostatní mistři, i proti své vůli, tohoto způsobu užívati povinni budou.«**)

Ve směru obvyklém pohybuje se i odstranění hlavních zlořádů cechovních (»Handwercker und Künstler Missbräuch-Abstellung«) z 9./XII. 1689.***) Opakuje se tu především, že »bez srovnání s interestenty a úřady žádné nové svobody udčlovány, nebo staré rozmnožovány aniž rozšiřovány býti mají; dále upravuje se právomoc cechů. Vedle toho upravuje a omezuje patent známé nejkřiklavější vady zastaralého zřízení cechovního. Jsou to zejména obmezení poplatků a hostin, jež každý nově do cechu přijatý byl povinen podniknouti; odstranění kusů mistrovských, zvláště drahocenných anebo neprodejných; ustanovení, aby k dílům mistrovským byli připouštěni i tovaryši mladí a neženatí a »žádný přidržován nebyl, dříve než jako mistr skutečně přijat bude, se zasnoubiti nebo oženiti; odstranění a zákaz vzájemných úmluv řemeslníků, zvláště co se týče cen atd. Patent odstraňuje na konec i škodlivé »Handwercker-Schelten«. Zřejmě merkantilisticky je motivováno konečně ustanovení, jímž numerus clausus v ceších zrušen a volnému uvázení úřadu přenechán — »ačkoli mnohdy dobrým jest, aby při některých řemeslnících, jichž ne tak velká, nebo alespoň ne tak častá potřeba se jeví, počet obmezen a o to pečováno bylo, aby města jinými obecnostmi užitečnými lidmi vyplněna byla, toto povždy na uvázení jednotlivého úřadu a vrchnosti ponecháno budiž, by dle proměnlivých časů i okolností počet rozmnožen nebo zmenšen byl, tak aby monopolím místa se nedávalo.«

Požadavkům merkantilismu taktéž hováí úřední taxa na výrobky řemesel z 21./VI. téhož roku.†) Počítáno totiž cechům za

*) Srv. Hatschek l. c. Str. 62 násl.

***) System takový byl za Colberta praktikován ve Francii.

***) C. A. I., 458.

†) Neue Satz- und Ordnungen unterschiedlicher sowohl Bürgerlichen als Hof Befrayten wie auch aller andern in und um die Stadt Wien befindlichen handthierenden Personen, Künstlern und Handwercks-Leuten. (C. A. III. Str. 2.0 až 358.)

vinu všeobecné zdražení; (tak ku př. Schröder, který z vysoké či přemrštěné ceny výrobků vysvětluje i drahotu plodin zemských) — »když tedy rolníku jeho obuv i jiné věci potřebné draze prodávány jsou, tu musí on zase při svých prodejkách o tolikéž přiraziti, a takto jedno zdražení jest příčinou druhého.« (Str. 517.) Pro zavedení taxy, jako prostředku, aby se zamezilo zbytečné vyhánění cen do výše domácími producenty, vyslovuje se i Hornick (Str. 179) — předpokládá tu ovšem zákaz dovozu zboží cizího — tedy naprostý nedostatek konkurence.

Taxou takovou pohroženo již u příležitosti patentu z 31./V. 1673,*) ježto prý v poslední době ceny o dva- až třikrát stouply; napomíná tedy vláda všechny »Handwercks-Leuth und Kramer, wie auch Handels-Leuth«, aby sami dobrovolně z cen slevili, »damit wir auch ihnen eine gewisse Taxe zu machen, und die allzuhohe Überschätzung ex officio abzustellen keine Ursach haben«. Napomenutí toto, jak vidno, neprosnělo, neboť taxa taková potom skutečně vydána. Formou svou je to objemný (68 str. folia) cenník všech běžných prací řemeslných dle řemesel alfabeticky sestavený. Svoji zevrubností i udáním cen poskytuje nám zajímavý výhled do stavu tehdejší techniky výrobní i stavu cen.

U příležitosti politiky živnostenské záhodno jest zmíniti se krátce i o úpravě poměrů dělnických v té době — tím spíše, anaf převážná část dělnictva vůbec byla při tehdejších poměrech výrobních — dělnictvem živnostenským. Vedle nich pak nalézáme toliko služebnictvo domácí. O vlastní otázce dělnické v té době ještě řeči býti nemůže. Výhradní reprezentace dělnictva dělnictvem živnostenským a služebnictvem domácím (tovární i polní dělnictvo schází úplně) jeví se v příslušných opatřeních vládních. Vztahují se jednak na skupinu prvou — zvláštní, i porůznu jinde obsažená ustanovení především mzdu a dobu pracovní tovaryšů upravující, jednak jsou to řády čelední.

Merkantilismus sám o sobě — z důvodů zřejmých — dělnictvu rozhodně přízniv není. Také merkantilisté rakouští (ač u nich správné porozumění pro lid selský jsme postřehli) pro dělnictvo nemají porozumění prázdného, naopak zřejmě se vyslovují pro úplné obmezení a ovládnutí jeho, za tím účelem, aby se vytvořil konkurence schopný průmysl. Částečně jest tu příčinou i uvolněnost kázně v češích, které prý nejsou s to »den Übermuth der Gesellen« zkrotiti. Nápravu očekávají od zrušení cechů.***) Tovyaryše nazývají »ein leichtes und wagierendes Gesindlein« a jsou rozhodně pro přísnou ingerenci moci státní.***)

*) Tag-Lohns-Satzung. C. A. II., 325.

***) »Muthwillige Aufstände, Pochen und Trutzen der Gesellen, und die Zechen, einfolglich auch die dahero entstehende blaue Montage werden alsdann verschont bleiben.« (Hornick. Str. 226.)

****) »Und ist insonderheit denen Verlegern und Meistern die Hand zu halten, damit die Gesellen und Arbeiter ihnen den überschwenglichen Lohn nicht abtrutzen.«

Názorům těm úplně odpovídá soudobá politika státní. Vždyt i káznice, jak víme, byla prostředkem »gegen trutzige Gesellen und Dienstboten!« Duchem takovým prodchnuty jsou i ostatní příslušné patenty vládní. Zejména obracejí se proti stávkám dělníků; tak v patentě upravujícím mzdu řemesel i dělníků stavebních*) přísně se podotýká: »nicméně kdyby tovaryši po publikaci tohoto našeho řádu za tuto ustanovenou spravedlivou mzdu nadále pracovat nechtěli, nýbrž pro tyto příčiny od svých mistrů odešli, budtež napotom za nečestné považováni — také tresty na těle postiženi«. Podobné ustanovení obsahuje i § 10. řádu čeledního z r. 1688.**)

Druhou vnější známkou působnosti státní vedle politiky živnostenské jest zákaz francouzského zboží z r. 1689. Jest to sice jen republikace zákazu z r. 1674 — uvádím jej ale teprve nyní, poněvadž zákazy ty nevyšly přímo z pudy domácí. Provádí se jimi toliko v Rakousku usnesení říšské z r. 1659. Odpovídají pak jim zákazy říšské z r. 1676 a 1688. — Oba zákazy však vyšly zajisté z pohnutek merkantilistických. V patentu***) se praví: že »všechno a každé francouzské zboží, ať má jméno jakékoliv a více ku přepychu a nádheře než ku nezbytné potřebě do našich království a zemí se přiváží a tím veliké summy peněz ven přicházejí, úplně se zakazuje a více do země se nepřipustí.« Překročení zákazu trestá se konfiskací zboží, vedle toho ještě »na těle a majetku dle okolností«. Zakázán jest však dovoz toliko zboží francouzského, jiné zboží, jež úředně jako takové (t. j. ne francouzské) označeno jest, smí se za obvyklých podmínek přivážeti. Okolnost tato přivedla Roschera snad neprávem k tomu, že i tento zákaz odůvodňuje motivy válečnými na místě hospodářských.

Zákaz tento jest jediným rozhodným krokem v politice celní v celé této době. Ptáme-li se po příčině, nezbyvá než pokusiti se o vysvětlení toho z poměrů samotných. Merkantilisté sami doporučovali naprosté zákazy cizího zboží. Zvláště Hornick, který ani vyčkati nechce napřed alespoň zavedení výroby dotyčné doma. »Oni chtějí domácí manufaktury zavést, aby na to cizozemské se zakázaly. Já ale radím cizozemské zakázati, aby na to domácí se zavedly.« »Neboť naše nemoc jest daleko větší a nebezpečnější, než aby tak slabých a pomalých prostředků dopouštěla.« (Str. 147.) Příčinou, že přání merkantilistů v tomto směru se neuskutečnilo, byla kromě povšechných nedostatků celé politiky hospodářské zajisté i technická neproveditelnost zákazů takových při stavu celnictví výše vylíčeném. Na nějakou

*) Taglohn-Satzung für die Maurer, Zimmerleuth und Tagwercker. C. A. II., 324. — Určen tu i nejmenší doba pracovní — v zimě od východu do západu slunce, jinak od 4 hod. ráno do 7 hod. večer s přestávkami nejvýše 3 hodin (v létě).

***) C. A. I., 278.

****) C. A. I., 374 »Frantzösischer Waaren-Abstellung«.

pronikavou reorganizací pak nedostávalo se ani iniciativy, ani síl. Padaly tu na váhu i ohledy finanční. Finance státní ve clech na zboží takové měly znamenitý zdroj příjmů, který zákazem by se byl nadobro ucpal. Za všeobecné finanční tísně nemohl pak stát příjmů těch postrádati a čekati, až ruch průmyslový zakazy takovými vypěstovaný mu poskytne náhrady.*) Překázelo tomu konečně i celé tehdejší složení státu z částí daleko více různorodých, zájmů daleko více si odporujících než tomu je dnes! Vždyť i Colbertovi samému nepodařilo se uskutečniti ve Francii úplnou jednotu celní!

Částečnou náhradou za tento nedostatek jednotné politiky celní byla četná privilegia privativa, se kterými vedle výhradního práva výroby určitého zboží spojovány zakazy dovozu zboží takového buď vůbec, anebo dotud, až určité množství onoho domácího privilegovaného výrobku bude odbyto. Případ první viděli jsme u kompanie hedvábnické, podobně při appaltu na karty; vzor případu druhého poskytuje nám privilegovaná továrna linecká.

Zbývá nám nyní všimnouti si ještě, pokud snahy hospodářské resp. merkantilismus se jeví i v jiných zařízeních vládních té doby, především ve správě daňové. Úplný obraz tohoto skoro nepozorovaného, poněkud podmaňovaní vždy širších a širších kruhů působnosti státu zájmy hospodářskými — jaký zvláště na sklonku vlády Leopoldovy jeví se počíná — nám ovšem podati možným není, a také by se studie tak speciální z mezí našeho všeobecného pojednání vymykala. Obmezíme se proto na příklady, které nám podává C. A. z oboru daní nepřímých při dani (Aufschlag) z papíru (r. 1695) a z koží (r. 1698). V prvním případě snižuje se daň z papíru pro domácí tiskaře na 5 zl., naopak clo na tiskoviny »gedruckte Waar« se zvyšuje z 1.40 zl. na 5 zl. — za tím účelem, aby se umožnila soutěž tiskařům domácím. Opatření to stalo se na zakročení tiskařů, kteří dovozovali, že by jinak byli »deterioris conditionis«, než tiskaři cizí. Vyhověno jim, »když přece tato nová daň k ulehčení a nikterak k většímu obtížení našich poddaných milostivě míněna jest«. (C. A. I., 117.) Ještě případnějším jest příklad druhý. Z obavy, aby daň z koží vývoz jejich nezničila,**) obmezuje vláda platnost daně jedině na konsum domácí. (Zboží vývozní i provázené jí zůstává prosto. Daň zaplacená se při vývozu vrátí.) »A to všechno k tomu účelu, aby cizinci, kteří v těchto efektech s našimi obyvateli zemskými obchodují — při dani té ničeho netrpěli.« (C. A. I., 111.) V tomto směru se nese snad i »Illuminations-Aufschlag« z r. 1693, ustanovený na uhrazení nákladů osvětlování Vídně; postihuje totiž jenom vína cizí (mezi ně se počítají i uherská). (C. A. I., 135.) Vedle toho

*) Nahlíží to i Horneck: »Diese und dergleichen Cameral-Reflexiones seynd freylich der Stein dess Anstosses, woran leider! mancher sonst nicht böser Vorschlag scheitern muss.« (Str. 198.)

**) »Das zwischen Unsern und andern fremden Ländern Occasionen derley Waaren observirende Commercium haubtsächlich leiden, und in Abnahm kommen, oder wohl gar zerfallen dörrffte.«

ryzí merkantilismus objevuje se nám u příležitosti založení akademie u Škotů ve Vídni (r. 1694). V listině zakládající totiž obsažen jest zároveň zákaz děti na studia do ciziny posílati, nejenom za tím účelem, »toto zdárné dílo ku tím většímu vzruchu a rozkvětu přivesti«, nýbrž i »ušetřením drahých výdajů cestovních velké summy peněžní v zemi udržeti«.*) (Právě tak vyslovuje se Schröder.)

Kromě uvedených opatření státních počíná se v době této také účinněji rozvíjeti i soukromý ruch podnikatelský. Spadají sem ku př. počátky továrny osecké v Čechách, založení továrny na výrobu benátských zrcadel v D. Rakousích**) a j. Posledním hospodářským skutkem vlády Leopoldovy bylo založení banky (Banco del Giro) r. 1703. Podotýkám však hned, že nešlo tu o banku z ohledů národohospodářských, jak Becher i Schröder si ji představovali (ač u poslednějšho již také moment finanční konstatovati můžeme) — nýbrž motivy skutku toho byly čistě finanční! Proto také vznik a osudy ústavu toho***) vyličiti, spadá do kapitoly jiné!

VI.

Nebude nám nyní za těžko učiniti si konečný úsudek o merkantilismu a výsledcích jeho za vlády Leopolda I.

Předně vidíme, že merkantilismus praktický připravován, podněcován i veden hnutím literárním. Toto hnutí literární neliší se rve svém směru i povšechných snahách od merkantilismu cizovodého — zvláště pak v úzkém styku stojí se stejnorodým hnutím k Německu vůbec. I tam nejsou jeho původci a hlasatelé praktické (kupec, producenti), nýbrž theoretikové, t. j. muži přímo v obchodu neb průmyslu nezúčastnění — ač tím dokonce nemá býti řečeno, že by stav, potřeby i úkoly jeho nebyli znali — právě naopak! Vedle tohoto merkantilismu, jaksi hotově s cizího štetu na peň domácí naroubovaného, zjistiti lze i nepatrné prorážení jeho — snad i bezděčné, z půdy domácí.

Provádění snah těchto pak přijato oficiálně za úkol státní.†) Zkoumáme-li dále, v jakém smyslu a směru moc státní merkantilismus aplikovala, poznáváme z institucí v život vyvo-

*) C. A. I., 14.

**) Srv. Bidermann: Gesch. d. W. Stadtbank. Pozn. 56.

**) Vedle monografie Bidermannovy srv. i Mensi: Finanzen Oesterreichs. Str. 179 násl.

†) Srv. patent z 13./X. 1700 (C. A. I., 271). — »Welcher gestalten wir von Zeit unserer angetretenen Regierung uns nichts mehrers und cyffrigers angelegen seyn lassen, also dass die allgemeine Wohlfahrt und Auffnehmen unserer Königreich, Landen und Leuthen e fördert, sonderlichen aber solche jederzeit in guten Wohlstand erhalten, und zu Auffnehmung deren selben einige Manufacturen introducirt werden mögen: wie dann — auch dass sonst hiavor hinaus geschickte Geld im Land verbleiben, und solches sehr populos und Nahrhaft gemacht werden möge.«

laných, že pojímán byl jako směr mající vyvrcholit v ovládnutí a řízení celého hnutí hospodářského mocí státní, v míře neposlední i jako směr výchovný. Obě tyto stránky, zvláště pak poslední, nevystupují ovšem tak ostře jako v Colbertismu francouzském.

Ku praktickému provádění směru tohoto sahalo se k prostředkům i jinde obvyklým, právě tak jako celá hospodářská politika státu v ničem nevybočovala z vyjetých kolejí. Zvláště nápadnou jest podobnost s politikou francouzskou — ovšem v měřítku nepoměrně menším. Odpovídaly by tomu i vlastní pohnutky vnitřní. Tento společný rys objevuje se z přirozených (také již vyložených) příčin i ve směru podnikání soukromého. Tak v průmyslu jako všude jinde vidíme tu na prvním místě hedvábnictví a soukenictví — nejdůležitější to obory tehdejší techniky výrobní.*) Ale nejen co do obsahu, i co do formy jest podnikání úplně ovládáno svou dobou — tvoření kompanií jako ryze časového nejpriznivějšího tvaru podnikání vůbec.**)

Přihlédneme-li konečně ke skutečným výsledkům celého snažení hospodářského, nepopíratelně merkantilismem proniknutého, vidíme, že — zvláště na první pohled — jsou nepatrný. Příčiny neúspěchu jsou dvojího rázu; jednak vnější, zjevné — řeknu politické, jednak i vnitřní v samém jádru věci ležící — hospodářské. Mezi první počítám kromě neurovnaných poměrů vnitřních (srv. stav daní a cel, finanční slabost říše, stav blahobytu) i zahraničních především nedostatek pevné a odvážné ruky, která by byla bývala s to nejen překážky tyto odstraniti, ale i celé hnutí mocně ku předu postrčiti. Neúspěch ten vysvětluje se nám konečně i z vlastních příčin hospodářských. Nedostávalo se tehdy v Rakousku základních podmínek pro zdárný vývoj v tomto směru. Nebyl na snadě dostatek volného kapitálu ani domácího ani cizího; nedostávalo se i činitele pracovního, nejenom skutečný nedostatek obyvatelstva, ale i kulturní i právní stav převážné jeho většiny (poddanství) tomu překážel. Vývoj společenský nedospěl právě ještě tak daleko, by bylo dostatečného základu k rozvoji vlastní třídy dělnické. Scházely konečně všechny ne tak snadno nahraditelný styk s trhem světovým.

Tato fakta — myslím — nám s dostatek vysvětlí, proč celé snažení přes vnitřní cenu svou i svých hlasatelů vyběhlo na prázdno, jednotných a trvalých úspěchů se nedodělavši.***) Přirovnává-li

*) Podobnost ta jeví se i v oborech speciálních, tak ku př. výrobě zboží skleněného. (Továrna na výrobu benátských zrcadel z r. 1701 v Dolních Rakousích. Taková továrna francouzská z r. 1665. Dumreicher l. c., str. 80.)

**) Srv. Schmöller: Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung Jahrb. für Gesetzgeb. Verw. u. Volksw. Zvláště XVII.

***) Doba tato nezanechala ani v dosti blízké literatuře potomní z námek buď žádných neb nepatrných. Srv. de Luca: Hist. stat. Lesebuch; Schweighofer: Abhandlung von dem Commerz der öst. Staaten. Wien, 1785; práce Schreyerovy a j.

Roscher merkantilisty německé ke kazatelům na poušti anebo k budovatelům větrných zámků, tím spíše můžeme přirovnání jeho užití o rakouských merkantilistech té doby.

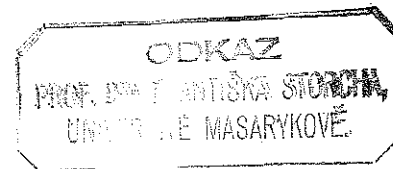
Dnes arci spatřujeme tu jen několik pokusů pochybné ceny praktické, které brzy po svém vzniku se ztrácejí s obzorem. »Skoro po půl století vidíme jedině opatření mezi sebou nesouvisící, polovičatá, předčasná nebo opožděná.«*) Ale pominouce výsledků praktických, spatřujeme tu zároveň podniky, »vyvolané ideou zajisté znamenitou, propagované muži eminentního nadání národohospodářského, pokusy, které vytvořeny v duchu doby tehdejší, naopak dobu tuto v její snahách charakterisují.« Tato Hatschkova slova o domě manufakturním právem vztáhnouti možno i na celé snažení tehdejší.

Ale beze všeho vlivu vůbec snahy ty nebyly. Bylať jimi zajisté upravena půda pro potomní rozmach hospodářský za Karla VI. a Marie Terezie. Celou dobu tuto můžeme nazvati dobou porodních bolestí díla budoucího!

I ve Francii — této zemi státního merkantilismu par excellence — nestálo vše ve světle tak růžovém, jak by se na první pohled zdálo! Vždyť vláda Colbertova vynesla přísnou, zajisté poctivou kritiku Vaubanovu i první počátky reakce proti jednostrannému směru vládnímu v Boisguilbertovi! Ovšem, anekdoty o Colbertovi, který prý překocenu káru státní jenom proto zdvihl, aby ji hned na opačnou stranu převrátil — o rakouské politice užití nelze. U nás v té době ani k poloviční nápravě nedošlo. Scházely zajisté genius Colbertův, anebo alespoň vytrvalost Velkého kurfiřta. Práce, kterou oni ve svých státech vykonali ve století sedmáctém, musila v Rakousku očekávati provedení svého teprve od století následujícího!

* * *

Studie tato pracována a v podstatě přednesena v semináři dv. rady prof. JUDra. Albína Bráfa.

*) Hormayer: Gesch. Wiens, IV. Str. 113.